

Renata Vrdoljak
Šimo Maršić

Aa Be Ce Da

mladih BiH

BITI MLADA OSOBA: STAVOVI I PROBLEMI MLADIH
TE NAČINI SUOČAVANJA S PROBLEMIMA ODRASTANJA

Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet

**Renata VRDOLJAK
Šimo MARŠIĆ**

- AaBeCeDa mladih BiH -

**Biti mlada osoba:
Stavovi i problemi mladih
te načini suočavanja
s problemima odrastanja**

Niz: RADOVI - 31
Urednik: JOSIP KNEŽEVIĆ
Recenzenti: JOSIP BURIŠIĆ
PAVO JURIŠIĆ
Lektura: KRISTINA ŽULJEVIĆ
Korektura: JOSIP KNEŽEVIĆ
ANTONIO TOPALOVIĆ
Priprema za tisak: DAVOR KRAJINOVIC - MEDIJSKI CENTAR
VRHBOSANSKE NADBISKUPIJE
Tisak: CPU PRINTING COMPANY D.O.O., SARAJEVO
Naklada: 300 KOMADA
Izdavač: KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
UNIVERZITETA U SARAJEVU

Istraživanje
proveo: CUSTOM CONCEPT D.O.O. SARAJEVO
AGENCIJA ZA ISPITIVANJE JAVNOG MNIJENJA,
ISTRAŽIVANJE TRŽIŠTA I KONSALTING
MEHMEDA SPAHE 4, 71000 SARAJEVO

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

316.66-053.6(497.6)
2-78-053.6(497.6)

VRDOLJAK, Renata

Aabeceda mladih BiH : biti mlada osoba : stavovi i problemi mladih te načini suočavanja s problemima odrastanja / Renata Vrdoljak, Šimo Maršić. - Sarajevo : Katolički bogoslovni fakultet, 2021. - 127 str. : fotograf. ; 24 cm. - (Radovi / Katolički bogoslovni fakultet ; 31)

ISBN 978-9958-747-70-0

1. Maršić, Šimo

COBISS.BH-ID 43888646

Istraživanje za ovu knjigu financijski je podržao *Renovabis*,
a tiskanje *Kirche in Not*.

**Renata VRDOLJAK
Šimo MARŠIĆ**

- AaBeCeDa mladih BiH -

**Biti mlada osoba:
Stavovi i problemi mladih
te načini suočavanja
s problemima odrastanja**

**Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet
2021.**

SARDŽAJ

KRATICE	6
I. SAŽETAK	7
II. UVOD	9
III. ISTRAŽIVAČKA METODA	13
IV. DETALJAN PREGLED REZULTATA	17
Biti mlada osoba	17
Biti mlada osoba ... U BiH	1
Biti mlada osoba ... U mojoj gradu	24
Biti mlada osoba... U mojoj glavi	35
Biti mlada osoba... (ne)formalni načini suočavanja	48
Biti mlada osoba... Vjera kao način suočavanja	62
Što se nudi mladima	
- (ne)formalne organizacije po gradovima	69
Aabeceda što mlati žele – aktivnosti centra za mlađe	78
Aabeceda što mlati žele	
– budi (novi) korisnik centra za mlađe	83
Aabeceda što mlati žele	
– centar za mlađe u okviru vjerske zajednice	87
V. ZAKLJUČAK	93
VI. PRILOZI	97
Prilog 1. Instrukcije za uzorkovanje sudionika	97
Prilog 2. Vodič za usmjerenu raspravu	123

KRATICE

BiH	Bosna i Hercegovina
CC	Custom Concept
DB	Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine
ETF	Elektrotehnički fakultet
EU	Europska unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FS	fokus skupina
god	godina
i sl.	i slično
ibid.	kao prije navedeno
M	muško
NCM	Nadbiskupijski centar za pastoral mladih Ivan Pavao II.
npr.	na primjer
op.a.	opaska autora
RS	Republika Srpska
Ž	žensko

I. SAŽETAK

Sagledavanjem svih prikupljenih podataka i informacija dobivenih kroz provedbu istraživanja, moguće je zaključiti kako su **problemi mladih** dobrim dijelom preslikani problemi cijelog bosanskohercegovačkog društva. Prema navodima sudionika istraživanja, opterećeni su neuređenim društvenim sustavom koji ima izravne posljedice na njihov svakodnevni život, ali i buduće planove u svim sferama. Sudionici ne smatraju da je njihov grad značajno drugačiji od ostalih u BiH, pa tako ni njihov život. Ipak, prikazane su određene specifičnosti koje ih razlikuju od njihovih vršnjaka u drugim ispitivanim gradovima. Dio spominjanih problema mladih preklapa se i s promjenama uvjetovanim tehnološkim napretkom. Problemi se rješavaju samostalno ili uz pomoć najbliže obitelji i prijatelja. Čak bi obraćanje u policiju, hitnu pomoć, kod obiteljskog liječnika, školskog pedagoga/psihologa često moralo biti napomenuto kao način rješavanja nekog problema. Uz sve ovo slabo su poznati i ostali mehanizmi koji bi uključivali medicinske i/ili profesionalce iz drugih domena. Naročito su prisutne predrasude prema obraćanju profesionalcima iz domene mentalnog zdravlja. Glavnina ispitanih sudionika ne smatra se aktivnim članovima vjerske zajednice, premda vjerske službenike, ukoliko su s njima povezani unutar nekog vjerskog udruženja, smatraju osloncem na putu odrastanja.

Sudionici su iskazali **interes za najrazličitije aktivnosti**, a prema intenzitetu, najrelevantnije su:

- strani jezik
- fitness/sport
- dodatno obrazovanje i usavršavanje
- edukacije
- profesionalne edukacije
- unaprijeđenje računalnih vještina, programiranje i sl.

Glavnina sudionika smatra da bi „centar za mlade“ bio dobar mehanizam podrške za široki dobni raspon korisnika, od onih u ranom pubertetu (od 12 godina) sve do onih u 20-ima. Sve aktivnosti bi trebale

biti besplatne. Pored samih tipova aktivnosti (vrsta/tema), sudionici smatraju da bi upravo činjenica da su besplatne bila najjednostavniji način privlačenja (novih) korisnika. Glavninu organizacijskog dijela trebali bi voditi iskusni, „stariji“ profesionalci, dok bi treneri/predavači bili preferirano vršnjaci radi lakšeg poistovjećivanja i veće uvjerljivosti.

Sudionici su predložili raznolike načine privlačenja (novih) korisnika:

- digitalna i klasična kampanja *catchy* naziva/teme
- glazbeni *event* s regionalnim zvijezdama
- aktivnosti preko društvenih mreža, *youtubea* i sličnih kanala, angažman sportskih, *celebrity influencera* i slično.

Centar za mlade pri nekoj vjerskoj zajednici a priori je kod ispitanika negativno promatran zbog naslijedene predrasude da je sve vjersko negativno i nazadno. Sudionici istraživanja, međutim, smatraju da se ove predrasude nadvladavaju kvalitetnim radom i profesionalnošću djelatnika i volontera u takvima centrima.



II. UVOD

Kada se radi o položaju mladih u BiH, dosadašnja istraživanja pokazuju da on nije na zavidnoj razini i da su mogućnosti za provođenje kvalitetnog slobodnog vremena, kao i izbor referalnih mehanizama za suočavanje s poteškoćama na koje nailaze, a koji su im na raspolaganju, prilično siromašni i jednolični.

Pa se tako u USAID-ovoј anketi mladih u BiH iz 2018.¹ navodi da su nezaposlenost i ekonomski ovisnost glavni problemi mladih u cijeloj BiH, posebno u ruralnim područjima - samo četvrtina mladih ima redovitu zaradu, a samo je jedna petina zadovoljna svojim životnim standardom. Osim toga, istraživanje za *YES Program* zapošljavanja i jačanja mladih provedeno za SOS Dječja sela², pokazalo je da mlađi iz Kantona Sarajevo i Istočnog Sarajeva među ključnim problemima s kojima se suočavaju ističu nezaposlenost na prvom mjestu, zbog čega bi bez razmišljanja većinom napustili BiH. Istodobno, budućnost koju mlađi žele uključuje: posao, visoku plaću/redovita primanja, bez visokih zahtjeva, mogućnost kupnje automobila, kuće/stana i mogućnost zasnivanja obitelji.

Zbog praznina u znanju, vještinama i kompetencijama mladih uzrokovanih neodgovarajućim obrazovnim sustavom, oni koriste neformalno obrazovanje kako bi dostigli očekivanja svojih budućih poslodavaca. Gotovo polovica mladih u Kantonu Sarajevo kaže da je sudjelovala (u bilo kojem trenutku) ili da želi sudjelovati u neformalnom obrazovanju. Vrste neformalnog obrazovanja dostupne u Kantonu Sarajevo i Istočnom Sarajevu uglavnom se temelje na četirima područjima: opće kompetencije (strani jezici, informatička obuka), specijalističke kompetencije (npr. obrazovni centri i *Prilika Plus*³), obuke za traženje posla (npr. obuke koje nudi zavod za zapošljavanje) i razvijanje dodatnih vještina/hobijskih aktivnosti.⁴

¹ USAID, *Nacionalna anketa mladih u Bosni i Hercegovini*, lipanj 2018.

² Valicon i SOS Dječja sela, *Istraživanje tržišta za YES Program zapošljavanja i jačanja mladih*, ožujak 2017.

³ Projekt Prilika Plus usmjeren je na povećanje zaposlenja i produktivnosti ljudi koji traže posao, učenika srednjih strukovnih škola te uposlenih osoba kojima su potrebne nove vještine. <https://www.swissinbih.ba/ba/project/2/prilika-plus> (Preuzeto 22. 4. 2021.)

⁴ Valicon i SOS Dječja sela, *Istraživanje tržišta za YES Program zapošljavanja i jačanja mladih*, ožujak 2017.

Navedena USAID-ova anketa mladih je pokazala i da je otprilike jedna petina mladih iz BiH član najmanje jedne organizacije kao što su profesionalna udruženja, radnički sindikati, vjerske ili duhovne skupine, političke stranke ili skupine, kulturne skupine ili udruženja, skupine povezane s obrazovanjem, sportski klubovi, skupine mladih, nevladine organizacije, udruženja građana ili organizacije civilnog društva i sl. Prema mladima iz BiH, takve bi skupine u njihovim zajednicama trebale dati prioritet nezaposlenosti, pomaganju siromašnima i bolesnima i boriti se protiv korupcije i kriminala. Njihova iskustva pokazuju i da zajednice ne zadovoljavaju uvijek potrebe mladih. Na primjer, iako je mali postotak mladih trebao savjetodavne usluge u razdoblju od zadnjih 6 mjeseci, većina onih kojima su potrebne usluge vezane za seksualno zlostavljanje, obiteljske probleme, nasilje u obitelji, psihološke probleme, planiranje obitelji ili zloporabu opojnih tvari, nije dobila nikakvu pomoć.

Dodatno, Friedrich-Ebert-Stiftung studija o mladima iz BiH iz 2015. pokazala je da mladi ljudi u BiH provode većinu svog slobodnog vremena u aktivnostima orijentiranim na medije, a uglavnom u interakciji s informacijskim i komunikacijskim tehnologijama, obično digitalnim ili internetom. Još jedno istraživanje koje je 2014. provedeno među učenicima srednjih škola pokazalo je da su gledanje televizije, slušanje glazbe, bavljenje sportom i izleti s prijateljima najčešće aktivnosti koje mladi poduzimaju u slobodno vrijeme. Samo 16% ispitanika u ovom istraživanju je navelo kako osjeća da imaju kvalitetno slobodno vrijeme.⁵

Ista studija iz 2018./2019.⁶ navodi da dvije trećine mladih prepoznaju sportske aktivnosti kao važne ili jako važne, ali ih manje od trećine zaista i upražnjava (jako često i često). Budući da bavljenje sportom ima značajan komercijalni aspekt (zahtijeva specifičnu opremu, članarinu u sportskim klubovima ili za korištenje sportskih objekata), može se reći da bi se mladi ljudi željeli baviti sportom i smatraju da je to vrlo važno, ali ne mogu si to priuštiti. Naravno, postoje neke sportske aktivnosti koje ne zahtijevaju značajna finansijska ulaganja, ali većina sportskih klubova su komercijalnog karaktera.

⁵ Friedrich-Ebert-Stiftung, *Studija o mladima iz BiH 2018./2019.*, siječanj 2019.

⁶ Friedrich-Ebert-Stiftung, *Studija o mladima iz BiH 2018./2019.*, siječanj 2019.

Istodobno, država ulaže mala ili nikakva sredstva kako bi sportske aktivnosti učinila dostupnijim i pristupačnijim za mlade. Dodatno, većina mlađih je nezadovoljna podrškom koju pružaju lokalne vlasti u pogledu kulturnih i sportskih usluga i programa.

S druge strane, mlađi u BiH su često lijeni - bez radnih navika, bez osjećaja odgovornosti, bez razvijene unutarnje (interne) motivacije zabavljenjem bilo kojom vrstom posla; bezbrižni - čekaju da završe srednju školu/fakultet, a onda se bave životom, a do tada su bezbrižni; ovisni - u potpunosti se oslanjaju na podršku/pomoć roditelja/staratelja/države; izgubljeni – nemaju se kome obratiti za savjet, potrebne su im upute drugih važnih ljudi (roditelji, starija braća i profesori iz škole ...).⁷ Međutim, oni su i proaktivni - misle da mogu naći posao napornim radom, raznim dodatnim usavršavanjem i stalnim usavršavanjem osobnih kompetencija i orijentirani na učenje-usredotočeni na učenje i napredovanje u akademskim krugovima, te vjeruju da će diplome i odgovarajuće znanje olakšati pronalazak posla⁸, što mogu biti olakšavajuće karakteristike u pokušaju njihova aktiviranja.

Želeći dobiti podatke kvalitativnog tipa koji se odnose na stavove i ponašanja mlađih te na mehanizme podrške koji im stoje na raspolaganju, Nadbiskupijski centar za pastoral mlađih Ivan Pavao II. (NCM) angažirao je *Custom Concept* (CC) (www.cconcept.ba), profesionalnu agenciju za istraživanje javnog mnenja, ispitivanja tržišta i *consulting* za provođenje kvalitativnog istraživanja o mlađima u BiH.

Cilj ovog istraživanja bio je ustvrditi koji su to mehanizmi podrške koje mlađi koriste kada se suočavaju s različitim problemima odrastanja, odnosno kome se obraćaju kada se nalaze u nekom problemu ili nedoumici. **Željelo se saznati** koliko mlađi imaju povjerenja u tradicionalne mehanizme podrške: obitelj, školu, crkvu, odnosno vjersku zajednicu, te koliko vjeruju da im svaka od ovih društvenih institucija ima mogućnost pomoći kada je to potrebno.

Važno je naglasiti da se ovo istraživanje provelo neposredno prije izbijanja svjetske pandemije uzrokovane koronavirusom, te nisu uzete

⁷ Valicon i SOS Dječja sela, *Istraživanje tržišta za YES Program zapošljavanja i jačanja mlađih*, ožujak 2017.

⁸ Valicon i SOS Dječja sela, *Istraživanje tržišta za YES Program zapošljavanja i jačanja mlađih*, ožujak 2017.

u obzir neke od situacija s kojima se mlađi ljudi susreću za vrijeme pandemije, ali će se susretati i kada pandemija bude okončana. Dakle, pored nedvojbenih problema nezaposlenosti i otuđenosti mladih, kao i problema sve većeg i ozbiljnijeg odlaska mladih iz BiH, pojavio se još i problem života u pandemiji i svega onoga što je ona donijela i što će donijeti sa sobom. Odjednom se mlađi ljudi suočavaju s problemima izolacije, *online* nastave, strahom za svoje zdravlje i zdravlje i život svojih bližnjih, sve većim ekonomskim poteškoćama, strahom za budućnost i slično.

U ovim kriznim danima pandemije stručnjaci različitih profila, pa tako i djelatnici u pastoralu mladih (svećenici, časne sestre, vjeroučitelji, djelatnici laici) mogli su uočiti veliku potrebu mladih za različitom podrškom. Silna je bila potreba da im se ponude pozitivni sadržaji, poruke podrške, vjere i nade da će sve opet biti u redu.

Djelatnici Nadbiskupijskog centra za pastoral mladih Ivan Pavao II. u Sarajevu su u prvim danima pandemije bili na raspolaganju mladima putem društvenih mreža na različite načine. Dijelili smo edukativne sadržaje, duhovne priče i poruke, poruke i podršku mladih jedni drugima, organizirali *online* druženja s različitim relevantnim osobama koje su im mogле pružiti riječi utjehe i podrške. Broj pratitelja naših društvenih mreža za vrijeme pandemije bio je oko 40 000 mladih.

Međutim, sve to teško da je moglo nadomjestiti izravne socijalne kontakte i druženja **uživo**. **A prema nekim istraživanjima, to je ono što je mladima ipak najviše nedostajalo.** Ovo navodi na zaključak da **iako smo bili u silnom strahu od pretjerana korištenja društvenih mreža, u ovim vremenima krize one su bile jedini kontakt i samim tim jedina brana od anksioznosti i depresije u koju su mlađi vrlo lako mogli upasti zbog novonastale i nepoznate krizne situacije.** **S druge strane, također je činjenica da društvene mreže ipak ne mogu nadomjestiti žive socijalne kontakte i sve ono što oni sa sobom nose.**

Način na koji živimo zadnjih mjeseci pandemije jasno pokazuje koliko trebamo jedni druge, odnosno koliko je nužna podrška koju možemo i moramo pružiti jedni drugima, posebno mlađim ljudima.

Kroz ovo kvalitativno istraživanje razgovarali smo s mlađim ljudima različitih vjeroispovijesti i iz različitih krajeva Bosne i Hercegovine kako bismo ustanovili gdje mlađi pronalaze oslonac u svome razvoju ka odrasloj osobi. Posebno nam je bilo važno istražiti povjerenje mlađih ljudi prema vjerskim institucijama i onome što im one mogu ponuditi.

III. ISTRAŽIVAČKA METODA

Istraživačka metoda u okviru istraživanja u potpunosti je slijedila postavljene metodološke zahtjeve za provođenje kvalitativnih istraživanja te se temeljila na osmišljavanju i provedbi usmjerenih skupnih rasprava – metodi fokus skupina (FS). Ova metoda podrazumijeva usmjerenu raspravu na određenu temu, koja se odvija na neformalan način u skupini od šest do deset, po unaprijed određenim kriterijima, izabranih sudionika koji su okupljeni da bi izrazili svoja mišljenja i ideje u svezi sa zadanim temom. Skupinu vodi iskusan moderator koji je posebno pripremljen za usmjeravanje i poticanje rasprave. Tijekom usmjerenih rasprava sudionici otvoreno izražavaju svoja mišljenja, razmišljanja i vjerovanja.

U okviru ovog istraživanja provedeno je ukupno 12 FS-ova s mladima na području cijele BiH (u odabranih 12 gradova) u razdoblju od 29.10. do 23.11.2019. Ciljna skupina u ovom israživanju su bili mlađi u dobi od 15-30 godina, grupirani u tri dobna razreda (15-18, 19-24 i 25-30 godina), te četiri skupine vezane za njihovu religijsku opredijeljenost (skupina mlađih pretežno islamske vjeroispovijesti, skupina mlađih pretežno katoličke vjeroispovijesti, skupina mlađih pretežno pravoslavne vjeroispovijesti te miješana skupina koja je uključivala sve navedene religijske pripadnosti, kao i mlade koji su religijski neopredijeljeni). U istraživanju su sudjelovali mlađi obaju spolova, s podjednakim sudjelovanjem unutar navedenih skupina. U Tablici 1 predstavljena je detaljna struktura provedenih FS-ova.

Prikupljanje sudionika proveli su iskusni CC anketari – njih 15. Ono je obavljeno klasičnim uzorkovanim/odabirnim metodama na osnovu instrukcija za uzorkovanje sudionika i u njima sadržana Odabirnog upitnika,⁹ čime je osigurano da pristup anketara bude unificiran i da svi sudionici dobiju iste informacije o ovom istraživanju, kao i

⁹ Ukoliko je bilo potrebno, kao dopunska metoda uzorkovanja korištena je tehnika Snježne grude pri kojoj potencijalni sudionici kao druge potencijalne sudionike predlažu osobe koje poznaju. Primjenila se u nekoliko slučajeva, i to samo s kontaktiranim osobama koje nisu željele sudjelovati u FS-u ili koje nisu ispunile kriterije Odabirnog upitnika.

TABLICA 1. Struktura FS-a

Red. br:	Nadnevak (2019.)	Grad	Entitet	15-18	19-24	Dob		Vjeroispovijest ¹⁰		Spol
								Islam	Katoličanstvo	M
									Pravoslavlje	Ž
1.	29.10.	Zenica	FBiH			1		1		4
2.	31.10.	Živinice	FBiH	1				1		5
3.	02.11.	Banja Luka	RS		1				1	5
4.	03.11.	Cazin	FBiH					1		5
5.	06.11.	Novi Travnik	FBiH	1				1		7
6.	09.11.	Široki Brijeg	FBiH		1			1		3
7.	09.11.	Mostar	FBiH		1	1				5
8.	10.11.	Trebinje	RS		1				1	5
9.	16.11.	Bijeljina	RS		1				1	4
10.	17.11.	Orašje	FBiH			1			1	5
11.	21.11.	Sarajevo	FBiH	1				1		2
12.	23.11.	Brčko ¹¹	DB		1	1			1	4
<i>Total (postotak)</i>				<i>Total</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>6</i>
<i>Total (postotak)</i>				<i>33,33%</i>	<i>33,33%</i>	<i>33,33%</i>	<i>25,00%</i>	<i>25,00%</i>	<i>25,00%</i>	<i>57,41%</i>

¹⁰ Skupina kod koje je navedeno da će na njima sudjelovati pretežno mladi određene vjeroispovijesti znači da su sudjelovali i mladi koji se ne svrstavaju ni pod jednu od triju navedenih vjeroispovijesti (ali prema etničkoj pripadnosti pripadaju većinskom narodu na pojedinom području). Mješovita fokus skupina znači da su na njoj sudjelovali mladi različitih vjeroispovijesti.

¹¹ Prema CC Ponudi i Početnom izvješću, mješovita skupina na području s pravoslavnom većinom trebala je biti održana u Modrići, uz dodatak mladih katolika iz Odžaka. Međutim, od osam potvrđenih sudionika uzorkovanih u Modrići, sedam njih je u posljednem tren otkažalo svoje sudjelovanje na fokus skupini. Nakon toga ova je skupina premještena u Brčko.

da struktura sudionika na svakom FS-u bude odgovarajuća, tj. da sudionici budu različita spola i starosti te religijske opredijeljenosti/neopredijeljenosti.¹²

CC je, u suradnji s NCM-om Ivan Pavao II., izradio Vodič za usmjerenu raspravu na osnovu kojeg su FS-ovi moderirani.¹³

FS-ovi su se održavali u dvoranama lokalnih hotela, nevladinih organizacija, a u slučaju FS-a u Sarajevu u prostorijama CC-a, i trajale su u prosjeku sat i pol. Sve su bile audiosnimane, a nakon završetka sudionici su dobili naknadu za utrošeno vrijeme i uloženi trud.¹⁴

Usmjerena rasprava unutar pojedinačnih sesija je odgovarala uobičajenoj dinamici na FS-u – dominantniji sudionici su nešto slobodnije i brže iznosili vlastito mišljenje, dok je dio povučenijih trebalo dodatno ohrabrvati, a ponekad i izravno upitati kako bi izrazili svoje mišljenje na postavljenu temu. Nije bilo značajnih razlika u ponašanju među sudionicima različitih dobnih skupina, iako su se najmlađi inicijalno ponašali kao u školi, tj. nije se razvijala spontana rasprava, već su čekali da ih se „prozove“, kao da odgovaraju pred razredom. Svi sudionici su se lakše snalazili u početnom razgovoru o općenitoj situaciji u BiH i njihovu gradu, dok ih je bilo potrebno poticati da govore o osobnim problemima ili primjerima iz bliže okoline, naročito načinima suočavanja s problemima i poteškoćama. Također su se doimali gotovo pa krivima kad ne bi znali za formalne/dostupne sustavne mehanizme ili aktivnosti za mlade u njihovu gradu. Potencijalne aktivnosti od budućeg interesa također su na većini FS-ova protekle inicijalno bezidejno, ali uz dosta poticanja i predlaganja mogućih aktivnosti, sudionici bi postali kreativni i aktivni, pa su svi FS-ovi rezultirali mnoštvom ideja i tema od interesa.

Nakon fokus skupine svi sudionici, od kojih nitko nije ranije sudjelovao u ovakovom tipu istraživanja, rekli su da bi rado ponovno došli. Prije svega jer im se svidio način razgovora, kako su njihova mišljenja i stavovi uvažavani i cijenjeni. A zatim da im je godila mogućnost otvoreno razgovarati s drugim mladim, u opuštenoj i sigurnoj atmosferi.

¹² Instrukcije za uzorkovanje sudionika se mogu vidjeti u Prilogu 1.

¹³ Vodič za usmjerenu raspravu se može vidjeti u Prilogu 2.

¹⁴ Dodatne prigodne darove za sudionike osigurao je NCM Ivan Pavao II.

Nismo ranije imali priliku ovako razgovarati. Zanimljivo je.

Ja bih zvala svoje prijateljice i prijatelje i rekla kako mi je danas bilo dobro. I da sam mogla reći sve što sam htjela reći, sve što mislim, a da me nitko nije osudio. I da me nitko nije pogledao kako ne treba, i da sam pričala slobodno.

Odlično je bilo. Došli bismo drugi put i bez kupona.

Nakon završetka fokusa skupina, dobivene audiosnimke su u digitalnoj formi poslane daktilografima koji su uradili njihove transkripcije. Na osnovu transkripcija te bilješki i opažanja moderatora, ovo izvješće je i napisano.

OSTALE NAPOMENE

- Citati koji se nalaze u izvješću su izjave preuzete s FS-a.
- Riječi i pojmovi koji imaju spolno značenje korišteni u ovom izvješću jednako se odnose na muški i na ženski spol bez obzira jesu li korišteni u muškom ili ženskom rodu. Ukoliko to nije predstavljalo opterećenje za tekst, korišteni su spolno senzitivni termini.



IV. DETALJAN PREGLED REZULTATA

BITI MLADA OSOBA

S ciljem saznavanja potreba i interesiranja mladih u BiH, a koje bi se kasnije mogle potencijalno pretvoriti u njima zanimljive i korisne organizirane aktivnosti, te s ciljem saznavanja mehanizama podrške koje mladi koriste u svom odrastanju, sesije smo započinjali vrlo široko – općenitim ispitivanjem o životu mladih u BiH. Potom smo napredovali stupanj dublje, u lokalno okružje, pa tako i život u pojedinačnom, ispitivanom gradu, da bismo postupno došli do individualnih problema i (ne)ispunjениh potreba sudionika, kao i mehanizama podrške u kriznim situacijama.

BITI MLADA OSOBA ... U BiH

Problemi mladih su dobri dijelom preslikani problemi cijelog bosanskohercegovačkog društva. Čak i najmlađi sudionici **opterećeni su neuređenim društvenim sustavom** koji ima izravne posljedice na njihov svakodnevni život, ali i buduće planove u svim sferama. Posebno u razgovoru o osobnim problemima sudionici su se iznova vraćali na te, „sustavne“ poteškoće, što izravno ukazuje na ozbiljnost posljedica života u društvu koje je tako, naizgled, većini mladih ugušilo životni elan i djetinju naivnost, oboje za očekivati kod onih „na kojima svijet ostaje“ – s obzirom na dob ispitivanih sudionika. Posebno zabrinjava njihova reakcija – većinski prisutna izrazita pomirenost sa situacijom, uz prevladavajuću svijest da ništa ne vrijedi ni pokušati jer se ništa ne može promijeniti, te su mnogi jednostavno izgubljeni ili zaglavljeni u tom ambisu percipirane (loše) situacije i nemogućnosti izlaza iz iste.

Sudionici tako navode:

- općenitu **besperspektivnost** i **pesimizam** zbog naglašeno neuređena društva u svim njegovim sferama funkcioniranja.

Mislim da je život mladih u ovoj državi jako kompliciran. Najviše zbog toga što vladajuća struktura previše misli na te elite političke, tako da mladi nemaju puno izbora, puno šanse da dokažu svoje kvalitete, vještine, umijeća, talente. Jako, jako teško je izgraditi karijeru mladima.

(Zenica, M, 25-30 god.)

Pa nije baš sve potaman, u ovoj državi je nekako sve zakazalo, i obrazovanje i zdravstvo. To nam je općenita slika društva.

(Mostar, M, 25-30 god.)

Mi ovdje proizvodimo samo radnu snagu koja odlazi vani. Nije samo nedostatak financija problem. Mislim da je više problem narušeni odnos među ljudima. Mislim da ljudi odlaze jer se ne mogu nositi s korupcijom, jer ne mogu sve to trpjeti na poslu, jer ne žele biti poslušnici. To je ono što više boli ljudi.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

Život mladih u BiH?

Nepredvidiv. Nikakav. Loš. Grozан. Bez perspektive.

(Bijeljina, M/Z, 19-24 god.)

- pasivnu pomirenost sa staleškom i stranačkom podijeljenošću društva te prisustvom korupcije.

Problem je što nema srednjeg staleža. Ovdje imaju ljudi koji vladaju i uzimaju pare i poklapaju male, i imaš ove koji preživljavaju.

(Mostar, M, 25-30 god.)

Jest super ako imamo dovoljno novca, ako su nam roditelji na nekoj poziciji - onda se maksimalno uživa. A ako se roditelji bore na neki način, onda je malo teže. Nekako smo se počeli dijeliti na bogate i na siromašne, mogu tako slobodno reći. To se osjeti među mladima.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

Kod nas ima sve ako je vezano za stranku. To je zajamčen posao.
(Cazin, Ž, 18-24 god.)

U nas ako imaš vezu, imaš posao.
(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Ako si nečiji, dobit ćeš posao.
(Bijeljina, M, 19-24 god.)

Položit ćeš ispit ako staviš novac u indeks.
(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Mi nismo kao narod da idemo svi, da uspijemo u tome. Vjerljatno bismo uspjeli da smo uporniji. Ali ovako, pojedinac kao pojedinac - ne može ništa.

(Zenica, M, 25-30 god.)

Mislim da je to opći problem BiH. Svi se žale, a nitko neće da istupi da bilo što kaže. To je tako kad čitaš portale, pa komentare. Navodno svi skupa hoće, ono, na vlast i da ih ruše i sve, ali svi tu su u nekom krugu i ništa se ne događa.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Jako je teško ići protiv sustava. Zna se da se ovdje tako radi desetljećima i vi ste tu nemoćni.

(Banja Luka, M, 25-30 god.)

- nezaposlenost za koju smatraju da će u idućem razdoblju biti nešto smanjena jer uslijed odlaska mladih, ali i ostalih kategorija pučanstva iz BiH, nema toliko konkurenциje na tržištu rada. Ali istodobno još uvijek nisu sigurni na koje kategorije poslova će se to odnositi i hoće li imati (više) prilike zaposliti se, posebno na radna mjesta koja smatraju odgovarajućim (u struci i u javnom sektoru) i hoće li plaća biti odgovarajuća.

U našoj državi sada jest (lako dobiti posao, op.a.) zato što nema tko raditi. Svi su otišli.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

Sad možda ima više mesta za posao, ali nije ni to idealno kako se čini.

(Mostar, M, 25-30 god.)

Ja sam tražila bilo što, samo da ostanem, da ne moram ići. Ne vidim sebe gore nikako. I pokušavaš, i na kraju nađeš. Eto butik - butik. Tako da sam se ja zaposlila. Ali zaista prije toga je bilo da će raditi bilo što.

(Cazin, Ž, 19-24 god.)

Najveći problem je, možda, nezaposlenost. Ili je to sad neko beznađe. Jer npr. što ako sad nađete neki posao za koji ste se školovali, a svi ostali kažu: „Ne valja ovdje. I svi odu.“ Što će i meni posao? Što će i ja ovdje?

(Bijeljina, Ž, 19-24 god.)

Evo ja ne radim i nemam gdje ni raditi. Mislim, imam, može se, ali nije to to. I kada odeš na razgovor: loši uvjeti, loša plaća.

(Orašje, Ž, 25-30 god.)

- dvojbu ostanka ili odlaska iz BiH. Pri čemu se nezaposlenost stalno spominje, ali dominira nezadovoljstvo općom društvenom situacijom i nevjerica da su promjene moguće. Tako da ni zaposlenje (više) ne predstavlja čimbenik koji je mladima najvažniji, kako pri odluci ostati ili otići, tako i pri procjeni kvalitete života koju žele za sebe i svoje (potencijalne) obitelji (sigurnost, uređenost, predvidljivost, pravnu državu). A bilo je i mladih samaca koji su se nakon kraćeg boravka u inozemstvu vratili jer nisu bili zadovoljni drugim aspektima kvalitete života (odnosom radnih obveza i slobodna vremena), ali se sada ponovno spremaju na odlazak.

E, zato što je jednim „mašala“, a drugim tako kako je, zato ćemo mi svi otići. Evo ja prva, ako Bog da. I suprug i ja smo zaposleni već 7-8 godina. Imamo redovita primanja, imamo osigurano stambeno pitanje. Što se toga tiče, netko sa strane bi rekao da tražimo kruha nad pogaćom. To je dovoljno za

nas dvoje. Mislim više nego dovoljno. Imamo sve što nam je potrebno. Ali bez obzira na to (mi ćemo otići, op.a.).

(Zenica, Ž, 25-30 god.)

Ovdje sam rođen u Bijeljini, radim u jednoj toj tvrtki staroj, kao zavarivač. Bio sam dvije i pol godine u inozemstvu, vratio se. Nije mi se nešto Bog zna svidjelo. Tamo je konstantan rad. A i ovdje je loše. Većinom su te privatne tvrtke, zaposli te, prijavi te na minimalan iznos, znači plaću ti daje neku bizarnu, smiješnu, da kažem. I nema te nigdje tu. Znači, bukvalno preživljivanje.. tako da trenutno čekam vizu. Da opet odem.

(Bijeljina, Ž, 19-24 god.)

Znatno rjeđi su bili mladi ljudi koji su isticali da se i u BiH i u njihovu gradu **mogu ostvariti potrebe mlađih**, ali da to zahtijeva promjenu stava i povećan angažman mlađih osoba te da, pored negativna općeg društvenog konteksta, postoje sadržaji namijenjeni mlađima i da su prisutne prilike za njihov razvoj, napredovanje i kvalitetan život.

Ja mislim da život ovdje nije toliko loš. Tko hoće sebi naći neku zanimaciju, on će ju i naći. Oni koji neće, težit će da idu negdje vani jer misle da je tamo lakše, iako nije. A ovdje je sasvim lijepo i živjeti, i može se i uživati, ako to mlađi dovoljno hoće i trude se.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Tijekom studiranja moguće su različite razmjene, posjeti drugim sveučilištima. U međuvremenu može se i nešto tijekom tih studijskih posjeta dogoditi, da netko dobije neku šansu, a i kasnije po završenom fakultetu, mislim da je mnogo lakše danas, nego ranije.

(Bjeljina, Ž, 19-24 god.)

Ja mislim da se većina nas mlađih žrtvuje jer ulažu vrlo naporan trud da bi stekli nešto. A s druge strane, da nam je dobro jer je sve pozitivno i trudimo se biti društveni i pomagati drugima.

(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

Ja mislim da živimo onako kako se trudimo i zalažemo. Ja poznajem ljudе koji su krenuli od nule i napravili čudo.

(Banja Luka, M, 25-30 god.)

Ja sam isto suglasna da posla ima. Za sve struke manje-više, nije sad jedini izbor da budeš konobar. Ali općenito je problem mladih što svi hoće sve odmah i sada, plaću od 1 500 KM odmah. Nitko neće nekoliko mjeseci volontirati, stечи iskustvo, malo se potruditi. Mislim da je u svijetu tako svugdje.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

ZAKLJUČNE MISLI

Tema odlaska iz BiH gotovo na svim skupinama je percipiranaka vrlo aktualna i zanimljiva. Zanimljivo je kako i najmlađi ispitanici, uzrasta od 15 do 18 godina, iako još u školi, percipiraju besperspektivnost ostanka u domovini, što navodi na zaključak da se u obiteljima stvara takvo ozračje gdje mladi ne vide budućnost u domovini, odnosno obitelji kao (percipirana) uporišta i mehanizmi podrške su upravo ono što mlade potiče na odlazak radi bolje budućnosti.

Važno je naglasiti da su ovo stavovi mladih prije proglašenja pandemije uzrokovane koronavirusom. Naime, za vrijeme pandemije mnogi mladi koji su se zatekli u inozemstvu za vrijeme pandemije i izolacije, ostaju bez posla i samim tim postaju ekonomski i zdravstveno ugroženi mnogo više nego što bi to bio slučaj u domovini.

Trebalo bi razmotriti aktivnosti na ovu temu nudeći razloge i za odlazak i za ostanak, s obzirom na opredijeljenost mnogih za odlazak, ali uz prisutno često slabu informiranost o realnosti života izvan BiH, posebno u kriznim situacijama kao što je situacija izazvana pandemijom. Dodatno, ova tema je ocijenjena i kao najaktualnija u slučaju da se organizira posjet mladih iz drugih gradova NCM-u Ivan Pavao II. u Sarajevu.

Potrebno je prezentirati pozitivne priče mogućnosti perspektivna i sigurna života u BiH, inzistirati na tome da mladi prenesu svoje uspješno iskustvo (vezano za volontiranje, za zaposlenje/samozaposlenje/pronalazak izvora prihoda, za kvalitetno provođenje slobodnog vremena, za povećanje vještina, stjecanje formalnog i neformalnog obrazovanja...). Pored toga, bilo bi aktualno organizirati razmjenu iskustava s mladima

koji su pandemiju i izolaciju proveli u inozemstvu. Ukoliko nije svaki put moguće osigurati izravan *peer kontakt*, onda koristiti *online* alate. Svakako bi dobro bilo uključiti i poznate *youtubere* i *influencere* u ovu svrhu. Sukladno prepoznatim potrebama razmjene iskustava pozitivnih priča o mogućnosti perspektivna i sigurna života u BiH, NCM Ivan Pavao II. je započeo projekt u kojem će uključiti poznate *youtubere* i *influencere* koje mladi ljudi iz BiH prate, u promoviranje pozitivnih priča mlađih ljudi u BiH.

Svrha svega ovoga trebala bi biti poticaj promjeni mentaliteta koji BiH dijeli s ostalim tranzicijskim zemljama srednjoistočne Europe, a on se temelji na osjećaju besperspektivnosti, nepreuzimanja odgovornosti za vlastiti život (drugi su mi krivi za sve, ja sam žrtva). Čini se da je i kod nas na djelu tzv. „svjetonazorsko nasljeđe komunizma“ koje se, osim u radu državnih institucija i gospodarstva,¹⁵ osjeti i u svakodnevnom životu, a onda posljedično i u odnosu prema vjerskim zajednicama i institucijama prema kojima se i danas osjeća nepovjerenje kao prema neprijateljima „napretka“¹⁶ (što ćemo posebno vidjeti u rezultatima ovoga istraživanja o odnosu mlađih prema centrima za mlade vjerskih zajednica u završnom dijelu ovoga rada).



¹⁵ Više o prisutnosti i posljedicama svjetonazorskog nasljeđa komunizma na rad državnih institucija i gospodarstva u Republici Hrvatskoj u: Predrag HARAMIJA, Prisutnost i posljedice svjetonazorskog nasljeđa komunizma u: *Bogoslovska smotra* 87 (2017.) 4, 863–883, 863.

¹⁶ Više o ovoj temi u rezultatima istraživanja provedenih u bivšim komunističkim zemljama srednjoistočne Europe u: Pavel MIKLUŠČAK – András MATE-TÓTH (prir.), *Nije kao med i mlijeko. Bog nakon komunizma* (KS: Zagreb, 2001.)

BITI MLADA OSOBA ... U MOJEM GRADU

Kako je navedeno u istraživačkoj metodi, ovo istraživanje je provedeno u 12 gradova Bosne i Hercegovine (Zenica, Živinice, Banja Luka, Cazin, Novi Travnik, Široki Brijeg, Mostar, Trebinje, Bijeljina, Orašje, Sarajevo i Brčko). Sudionici u načelu ne smatraju da je njihov grad značajno drugačiji od ostalih u BiH, pa tako ni njihov život. Ipak, postoje određene specifičnosti koje ih razlikuju od njihovih vršnjaka u drugim ispitivanim gradovima.

Opredijeljenost za odlazak pojednostavljena je kod mladih s dvojnim državljanstvom - uz papire Europske unije (EU) i rodbinu u EU-u i šire, čekaju ih naizgled beskrajne mogućnosti i misle da je samo na njima što i gdje odabrat. Ovo naročito vrijedi za općine u kojima većina mladih ima i hrvatsko državljanstvo: Široki Brijeg, Orašje, a dobrim dijelom i Brčko. Dok u Cazinu tradicionalni odlazak u inozemstvo, prije svega u Sloveniju i Austriju, prelazi u trend iseljavanja cijelih obitelji, a u svakom slučaju olakšava mladima (barem privremenim) odlazak.

*(Kako otići?) Dvije slike i putovnica, samo kufer spakuj.
(Orašje, M, 25-30 god.)*

Svi mi već imamo nekoga vani. Moja sestra, koja mi je uvijek bila podrška, nije tu, odselila se. I iako ja prije nisam htjela ni čuti da bih mogla otići, sada kada je ona otišla, razmišljjam. Opet je to netko tvoj. Nisi sam u tuđini.

(Orašje, Ž, 25-30 god.)

Tečaj njemačkog (nam još nedostaje, op.a..) jer svi ćemo u Njemačku.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

20 godina imam. Završila sam srednju medicinsku.

Trenutno sam u procesu odlaska u inozemstvo.

(Brčko, Ž, 19-24 god.)

Svi sudionici su spominjali primjetan odlazak ljudi iz BiH u inozemstvo, najčešće zemlje zapadnog EU-a (Njemačka i Austrija), ali

su ponovno mladi iz ispitivanih gradova na granici BiH (Orašje, Cazin, Brčko), uz Široki Brijeg, jedini ovu pojavu okarakterizirali kao **masovno iseljavanje** i jedan od istaknutih problema u njihovu gradu. Ali i među ostalim sudionicima bili su izrazito rijetki oni koji nisu osobno poznavali nekog tko je u zadnjih pet godina otišao iz BiH. A pojedini od njih su i sami imali iskustvo privremenog (tromjesečnog) boravka u inozemstvu, te su isticali da samo „dobivanje papira“ i dobiveni certifikat iz (najčešće njemačkog) jezika stoje između njih i iseljavanja.

Krenuo je taj val iseljavanja. Prijatelji su nam otišli.

(Orašje, Ž, 25-30 god.)

Kod nas je taj problem iseljavanja što smo uz granicu, što smo s dvojnim državljanstvom, tako da odmah imamo vizu i idemo. Ali i u drugim gradovima, koliko znam, ljudi se pripremaju, uče njemački. Tako da sad...

(Orašje, Ž, 25-30 god.)

Ja sam već bila tri mjeseca u Njemačkoj. I sad se spremam da idem ponovno. Polazem njemački, želim ostati gore zastalno. I samo mi je žao što će mi roditelji ostati sami.

(Zenica, Ž, 25-30 god.)

Mladi iz Živinica naročito su isticali želju za (dodatnom) zaradom, uz nedostatak te mogućnosti uvjetovan veličinom njihova mjesta i nepostojećom ponudom. Iako blizu, Tuzla nije opcija za ovako mlade ispitanike da ostvare neku dodatnu zaradu. A izgleda da ni roditelji većinom nisu u poziciji da im daju odgovarajući džeparac, tako da je nedostatak novca za svakodnevni život (njihove svakodnevne potrebe) u Živinicama istican u znatno većoj mjeri nego u drugim gradovima.

Najbolje bi bilo da ima neki centar za mlade koji bi mladima mogao naći neki posao, gdje bi mladi mogli zaraditi nešto svoje, uz zabavu, s društvom. Sad ne znam koliko je to moguće, ali u stranim državama ima to, tipa da dok ideš u školu, ima organizacija kojoj se možeš obratiti da ti pronađe neki posao. Ne za mjesecnu plaću, nego da nešto radim i da

*zaradim. Tko ide u neku drugu školu isto negdje da radi.
Čisto da sebi zaradimo.*

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

*To ne traži se neka velika svota, ali kad se čuje: „Zaradio sam
sam sebi“, svi će doći.*

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Istodobno mladi iz Trebinja i Širokog Brijega, zbog zemljopisnog položaja ovih gradova, imaju **pogodnost sezonskog rada** i upravo ta mogućnost daje im određenu finansijsku slobodu tijekom ostatka godine. Specifičnost Trebinja je blizina Dubrovnika kamo mnogi odrasli odlaze raditi, i cijele obitelji na osnovu tih primanja uspijevaju živjeti lagodnije u BiH. Ovaj nedostatak odrasle radne snage otvara mogućnosti sezonskog zaposlenja mladih (čak i onih koji nisu punoljetni) na različitim pomoćnim poslovima. Mladi iz Širokog Brijega odlaze ljeti raditi, prije svega, na hrvatsko primorje, uglavnom na pomoćnim poslovima u ugostiteljstvu. I na osnovu zarađenog novca, manje-više, uspijevaju pokrivati svoje potrebe i u ostatku godine. A i ističu da je ekonomski situacija u njihovu gradu, pa i regiji, i inače bolja nego u ostatku BiH. Tako da na ovim dvjema skupinama pitanje nedostatka novca nije istaknuto kao značajnija poteškoća.

*Radimo u Gradu Sunca. To je kao aqua park. Radimo kao
spasioci na toboganima, naplaćivanju ulaza i takve poslove. To
je zato što nema radne snage. Svi punoljetni odlaze u Dubrovnik.*

(Trebinje, M, 15-18 god.)

*Je, tko zna s parama, to što je zaradio tijekom sezone, bude
mu i za ostatak godine.*

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

*Mi smo ovamo okarakterizirani kao malo elitniji, na fakultetu
i sve nas zezaju kao „vi iz Širokog Brijega, vama je dobro,
vozite skupe aute“, ali ne znam. Ja bih rekla da nam je bolje,
nego ovako kad gledam ostatak zemlje.*

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Jedino sudionici u Sarajevu i Banjoj Luci nisu spominjali **ograničene mogućnosti uvjetovane veličinom grada**. Sudionici u svim ostalim gradovima (pa čak i Mostaru, Bijeljini i Brčkom) često su navodili ograničenja i specifičnosti života u „malom mjestu“ kao razloge za nezadovoljstvo, ali i za neaktivnost i nepoduzimanje.

Mislim da je ovdje dosta zaostalo sve jer je mali grad.

(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

Mala je sredina, i baš zato što svatko svakoga zna, ti se ne možeš osloboditi i nešto uraditi. Uvijek se bojiš nečeg, da nešto probaš, pa pogriješiš, zato što te svatko zna. I zato što misliš da ako jedan zna, znat će svatko.

(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

Ja bih rekla da nam je život, s obzirom na našu sredinu, malo neispunjen jer nemamo nikakvih dodatnih sadržaja. Nemamo kazalište, mislim kino radi svake prijestupne i odemo kad saznamo da ima film, dosta je loša informiranost. Tako da se sve svodi na ugostiteljske objekte.

(Orašje, Ž, 25-30 god.)

A isto je to: „Što će selo reći? Što će ljudi reći?“ Mala smo sredina, znamo se između sebe.

(Orašje, M, 25-30 god.)

Kod nas se događa da je bolje pod nasiljem živjeti, nego reći da se to događa, samo da ne bi došlo do razvoda i bruke.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Mali je grad, sve se zna. (Kako mali grad?) Pa dobro... Nije baš ni veliki. Ali znate da bi u gradu bio diskriminiran da, recimo, odlučiš da ideš u komunu jer ti je to potrebno. I to je i sa svim ostalim problemima isto.

(Mostar, M, 25-30 god.)

U Orašju i Cazinu su mladi znatno češće nego u drugim sredinama isticali da ih pogađa i osjećaj manje vrijednosti jer sve odjednom oživi samo kad „**dijaspora**“ dođe. Tako da u međuvremenu nemaju osjećaj da žive, nego da životare.

*Sve se svodi od vikenda do vikenda i bitan je samo izlazak.
I od stranaca do stranaca (dolazak ljudi iz dijaspore).*
(Cazin, Ž, 18-24 god.)

*Prevelika pažnja se njima pridaje. Eto te cijene, odmah i
nama i njima sve poskupi. Ugostiteljstvo pogotovo.*
(Orašje, M, 25-30 god.)

U ovim dvama gradovima je i viđenje da su mogućnosti za rad (i život) uvjetovane stranačkom (ne)podobnošću, bilo više prisutno. I iako su i u drugim sredinama mladi isticali da je odgovarajuća politička pripadnost „tiket za lakši život“, i da šanse nipošto nisu jednake za sve, u Orašju i Cazinu su mladi iznosili osobne primjere diskriminacije po ovoj osnovi.

*2013. sam završio fakultet, dolazim da se prijavim na oglas
u svoju školu. Kažu mi: „Jesi li ti član HDZ-a? Nisi. Ne pitaj, ne
prijavljuj se uopće.“ Eto, doslovno. Nema te ako u tome nisi.*
(Orašje, M, 25-30 god.)



Da, dobro je ona rekla. Ako si u stranci, imaš zajamčen posao.
(Cazin, M, 19-24 god.)

Sudionici u Orašju i Sarajevu te Novom Travniku spontano su naveli **i primjetan međugeneracijski jaz** (između njih i njihovih roditelja) koji im dodatno otežava komunikaciju. Iako su sudionici iz ovih gradova bili iz dviju dobno najudaljenijih skupina („najstariji“ i „najmlađi“), ipak su govorili o istom problemu – kako svoju svakodnevnicu i realnost približiti roditeljima kako bi od njih dobili željeni savjet, bez da se njihovo iskustvo relativizira i odbaci.

Na primjer, mi se ovih dana žalimo na profesoricu iz engleskog. Govorimo roditeljima da ona nama ne zna predavati taj jezik, a to je roditeljima smiješno. Misle: „Djeca uvijek tako govore za profesora,“ a ona stvarno ne zna.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

Pa, mi smo manja sredina, više smo onako tradicionalno, možda, odgajani. Iako se sve više stvara jaz u tim razmišljanjima, tih starijih generacija i nas mlađih. Veliki jaz se tu stvara i u mnogo čemu nas roditelji ne mogu razumjeti i tehnološki smo puno napredniji, i u kojećemu drugome, nije to samo kod nas, to je i u drugim sredinama.

(Orašje, M, 25-30 god.)

Da, i patrijarhalno društvo u kojem je muškarcima ipak više dopušteno, ženama, odnosno djevojkama je puno toga "sramota". On se napio: on je muško, on se zabavio. Ona se napila: juh, najgora na svijetu, to je sramota.

(Orašje, Ž, 25-30 god.)

To je roditeljima, ja mislim, najbitnije koja je ocjena bila taj dan u školi.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Sudionici u **Novom Travniku**, u dobnoj skupini najmlađih (15-18 godina), napomenuli su i prisutne predrasude koje okolina, naročito stariji,

gaji opisujući ih kao pripadnike "internet generacije", tj. da ih se često opisuje kao one kojima je sve lako, pojednostavljeni, dostupno na jedan klik. Međugeneracijski jaz je tako danas još izraženiji zbog ekspanzije interneta i tehnologije koju starije generacije ne mogu i ne žele pratiti. Dodatno, oni su bili jedini koji su se spontano požalili i da roditelji nemaju dovoljno vremena za njih, pravdajući ih užurbanom svakodnevicom, ali uz primjetan problem koji doprinosi njihovu općem osjećaju da se od njih samo nešto očekuje i podrazumijeva, dok se oni istodobno nemaju kome obratiti...

Ovdje ljudi smatraju da smo mi glupi jer smo mi internet generacija. I smatraju da smo mi nesposobni. Tako moja mama meni uvijek kaže: "Joj, vi nova generacija"... Ali uvijek mene pita za pomoć. Znači, ti pored svega smatraš da ti mogu pomoći.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

I roditelji nekako ne ulažu dosta vremena u djecu. Dosta roditelji provode vremena na poslu i dosta roditelja smatra da će dati djeci novac i poslati ih u školu i da je to sve što njima treba. A ne njihovo vrijeme, da se posvete djeci i odgoju.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

Dodatno, u Novom Travniku i Živinicama je na fokus skupini sudjelovalo po četvero mladih koji treniraju različite sportove. Tako da se i o toj temi raspravljalo i mladi su stava da u BiH, a u malom gradu posebno, **uvjeti za bavljenje sportom** (i natjecateljski i rekreativni) nisu dovoljno dobri. I da se to odražava na nedovoljan obuhvat mladih ljudi i na kvalitetu rada s onima koji se uključe u sportske aktivnosti. Dok su ostali mladi ovaj problem isticali više u smislu niske dostupnosti, tj. nepostojanja besplatnih sportskih aktivnosti. A pri tome mladi uviđaju vrijednosti ovakva angažmana kao način prevencije, ali i nadvladavanja već postojećeg problematičnog ponašnja.

Mislim da ovdje sport nije toliko napredan kao u drugim državama, možda čak i većim gradovima u BiH.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

U našoj državi to je veliki problem jer ne ulaze se u sport, samo u većim gradovima. Dok ima mnogo talentirane djece za koju se ne zna.

(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

Do prije dvije godine što se tiče košarke, nije bilo nikakvih terena. Jedan tu, iza gimnazije, ali beton je bio loš. Na inicijativu dvojice košarkaša iz Živinica prošle godine teren je napravljen dole kod Prve osnovne. ... Općina je pokrila neke određene troškove, a ostalo su ovi momci.

(Živinice, M, 15-18 god.)

Za svaki sport trebaju pare.

(Zenica, M, 25-30 god.)

Sudionici u Banjoj Luci jedini su samostalno primijetili da **mladima nedostaje poduzetničkog duha**. Konkretno, istaknuli su kako gotovo nitko ne organizira samostalnu djelatnost kao jedno od rješenja nezaposlenosti, svi čekaju da netko drugi nešto poduzme u svezi s njihovim zaposlenjem. I jedino su oni, u sveučilišnom gradu, istaknuli da je izražen i nedostatak predavačkog kadra na sveučilištima, koji na pojedinim fakultetima prijeti prekidom nastave i zatvaranjem tih institucija.

Ja mislim da se više treba fokusirati na neko poduzetništvo. Nemam ništa protiv fakulteta, ne može se baš sve naučiti bez fakulteta, ali npr. programiranje se može samostalno naučiti. Mislim da internet sada nudi velike mogućnosti i da se na internetu može dosta zaraditi. Možeš sebi pružiti fleksibilno radno vrijeme, da nitko nije nad tobom.

(Banja Luka, M, 25-30 god.)

Nema profesora, to je aktualna tema ovih dana. Evo, recimo, Elektrotehnički fakultet - pitanje je dana kada će se sve raspasti. Ima i logike - netko radi na fakultetu za 1 200 KM, a i ETF-ovac lako zaradi taj novac na zanimljivijim poslovima. I tako nemate predavača. Isto je i s ostalim, Filološki fakultet, recimo.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

Ja mislim da najbolji pokazatelj u kakvom društvu živimo jest to da će se možda ugasiti taj najstariji fakultet našeg sveučilišta (ETF, op.a.) I što očekivati od zemlje koja tako ulaže u svoj obrazovni sustav i tako se brine o društvu?

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

U Mostaru se pojavio niz specifičnosti o kojima se doduše govorilo i na drugim skupinama, ali ne „na prvu“ i kao o najizraženijim problemima. Tako se govorilo o **nesigurnosti radnih mjesta** (ugovorima na određeno, radu „na crno“) i o tome da opća nesigurnost uvjetuje dvojbe i **poteškoće pri planiranju obitelji**. Ovi sudionici su govorili i o prisutnoj podijeljenosti grada prema nacionalnoj strukturi. Također, u Mostaru je istaknuto da se osjetno osjeća **porast turizma** i njemu pratećih aktivnosti i poslova, ali da sezona nije cijele godine. Osim toga, oni su uz mlade iz Zenice jedini jasno isticali kako se **administrativna rascjepkanost zemlje** negativno odražava na njihove životе.

Mostar je i dalje u nekim glavama podijeljen grad.

(Mostar Ž, 25-30 god.)

Ima ih, s obiju strana, da nikad još nisu prešli na drugu stranu.

(Mostar, Ž, 25-30 god.)

Problem je što nam zakoni nisu isti i sve je drugačije od županije do županije. Evo zapadna Hercegovina je država u sebi. Mi ovdje nismo u stanju dobiti porodiljnu naknadu, a oni dobiju odmah 600 KM. I to mi smeta.

(Mostar, Ž, 25-30 god.)

Kada imate tri strane, one ne rade kao jedna cjelina. Trgaju jedni sebi, drugi sebi, treći sebi. I eto problema.

(Zenica, M, 25-30 god.)

ZAKLJUČNE MISLI

Razlozi odlaska su uglavnom isti u svim gradovima, pa tako prevladava finansijska nesigurnost, nesigurnost radnih mjesta, nemogućnost dugoročna planiranja, nedostatak stručnjaka iz različitih oblasti, posebno iz oblasti medicine i zdravlja, loš zdravstveni sustav, privatizacija zdravstva, nacionalna netrpeljivost, nesigurnost općenito, a zatim u manjim sredinama nedostatak sadržaja koji se nude mladima, posebno nemogućnost ozbiljnijeg bavljenja sportom i slično, zbog čega razvijaju pasivnost i besperspektivnost.

Ohrabrujuća je činjenica da ipak postoji i određeni broj mladih koji žele ostati u BiH i koji smatraju da je moguće stvoriti bolje uvjete za život, ali u isto vrijeme mladima nedostaje poduzetničkog duha kako bi razvijali samostalnu djelatnost, umjesto što čekaju da im netko ponudi posao. Na ovom području postoje već brojne inicijative nevladina sektora i institucija vjerskih zajednica koje nude mladima teorijsko-praktičnu edukaciju razvoja poduzetničkog duha.¹⁷



¹⁷ Spomenut ćemo samo neke organizacije koje su aktivne na ovom području: Institut za razvoj mladih – *KULT*, Fondacija *Mozaik*, Caritas BiH, Nadbiskupijski centar za pastoral mladih Ivan Pavao II., i dr.



BITI MLADA OSOBA... U MOJOJ GLAVI

Dio spominjanih problema mladih preklapa se i s **promjenama uvjetovanim tehnološkim napretkom**, tako da su često spominjani:

- otuđenje od drugih (svatko sebi, svatko uz svoj zaslon)
 - nezainteresiranost
 - pasivnost
 - nedostatak inicijative
- kao karakteristike sadašnje populacije mladih.

Čudno nekako. Svi smo na internetu non-stop.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

U 2019. problem mladih je što su lijeni i neobrazovani. Toliko. I nemaju interesiranja.

(Banja Luka, M, 25-30 god.)

Ako ima neki problem, mi to istrpimo, pokušamo ignorirati i to prođe.

(Trebinje, Ž, 15-18 god.)

Nađem uvijek neki izgovor da ne uradim nešto.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

To je ono što sam ja na početku rekla, letargija je neka uhvatila mlađe ljude. Sve je teško, raspitati se, pokušati.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

Najmlađi sudionici (u dobi 15-18 godina), ali i oni nešto stariji, posebno su isticali svjesnu **otuđenost** od drugih i život u sjeni plavog svjetla različitih, a najčešće zaslona mobitela, kao prozora u svijet, ali i štita od istoga. Naime, iz razgovora je postalo jasno da sada, i bez sjedanja za računalo, i bez isključiva posvećivanja internetu, mladi u vrlo rijetkim razdobljima tijekom dana nisu „konektirani“ putem mobitela. Naime, prisutnost na društvenim mrežama, forumima, blogovima, kanalima je stalna. I ne prekida se ni dok se obavljaju druge stvari (osim na nastavi, ukoliko je školska politika takva i ukoliko profesori inzistiraju

na njezinu provođenju). Dakle, mobiteli se koriste, ne samo za izravnu komunikaciju i igrice, nego i za učenje, druženje, informiranje, gledanje sadržaja koji bi se prije gledali na televiziji, uspavljanje, buđenje.

*Koristimo sve društvene mreže. Instagram najviše.
(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)*

Djevojčica koja je treći razred srednje, koja gleda samo kako joj stoje lajkovi. Ona ne može naći momka i sl. ako ga ne nađe na internetu. Oni uopće nisu socijalizirani.

(Banja Luka, M, 25-30 god.)

Danas se momci i cure traže preko telefona. Nema više da ti momak uživo priđe.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Zato su djeca danas više asocijalna. Mislim, ne komuniciraju s drugim i sve se svodi na elektroniku, na poruke.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Mi većinu vremena provodimo na društvenim mrežama, to je postala potreba jer kako ćemo se drugačije dogovoriti, nego preko društvene mreže.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Upravo to vrijeme mobitela nas je dovelo do toga da smo asocijalni. Gledamo samo u telefone, ne pričamo uživo, čak i posao ide tako. Poslodavac isto pregleda slike i tako rasuđuje o vama.

(Banja Luka, M, 25-30 god.)

*Čak i ta djeca koja imaju po 10 godina imaju youtube i instagram.
(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)*

Ja ne posjećujem Facebook više, to je sad za starije. To sad naši roditelji koriste.

(Bijeljina, 19-24 god.)

Najmlađi sudionici, očekivano, dodatno se susreću i s problemima vezanim konkretno uz školu, poput:

- (pre)opterećenosti školskim obvezama
- poteškoća usklađivanja izvanškolskih, dodatnih aktivnosti sa školskim
- nedostatka praktičnog rada
- nedostatka profesionalnog usmjeravanja (i prije i poslije srednje škole)
- nedostatka mogućnosti obavljanja manjih/sezonskih poslova kao načina zarade ili dopune džeparca
- dvojbe za budućnost (studirati ili odmah tražiti posao).

Prvi sam razred i bilo mi je malo teže da se adaptiram. U osnovnoj je bilo dosta lakše. Rijetko sam učio kod kuće.

(Živinice, M, 15-18 god.)

Od škole je veliki pritisak profesora zato što ne shvaćaju da imamo i druge brige. I da imamo i više profesora, a svaki od njih tjeru svoje.

(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

I ako netko ima problem, npr. s matematikom, uvijek se sa strane traže instrukcije drugih osoba, a teško kada pitamo profesore da nam pojasne. A i kada nam pojasne, nije to to, objasne nam na isti način kao i prvi put.

(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

A ne znam, možda najveći problem mlađih je to što postave sebi prevelike ciljeve i ne mogu ih ostvariti trenutno. Dolaze do problema kako će to postići i nastane drama.

(Trebinje, Ž, 15-18 god.)

Najviše razmišljam hoću li moći upisati fakultet, iako mi je 5.0 prosjek. Čitavu sam se školu borila za taj neki prosjek, ali to neće biti važno jer ima ta neka eksterna matura i ako ne uradim dobro, pitanje je hoću li moći upisati fakultet ili neću. Ako neću, onda nas tjeraju da idemo izvan države.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Drugačije je kada malo sazrijemo i počnemo shvaćati neke stvari jer za nekoliko godina ćemo bukvalno morati odlučiti - ili nam je fakultet ili nam je posao. Znači, morat ćemo se obvezati za neke stvari i onda razmišljati o puno većim problemima nego hoćemo li naučiti današnje gradivo ili ne.
(Živinice, Ž, 15-18 god.)

I među starijim sudionicima je bilo studenata ili onih koji su tek završili školovanje, tako da su i oni isticali zahtjevnost školskih zadataka i poteškoće pri dobivanju potrebne dodatne pomoći za usvajanje gradiva. Dodatno, isticali su da je problem to što, mada posjeduju diplomu, nisu ospozobljeni obavljati određeni posao jer tijekom obrazovanja nisu usvojili praktična znanja i vještine, niti razvili potrebne navike.

Kod nas profesorica s fakulteta drži instrukcije i pored predavanja joj još moram i tu platiti. 8 KM po satu.
(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Mladi u inozemstvu u srednjoj školi dobivaju praksu, dobivaju radno iskustvo s tim da zarađuju, plaćeni su. Ja mislim da to našoj državi fali. Mladi su neusmjereni i mladi nemaju radnu naviku.

(Zenica, M, 25-30 god.)

Na primjer, mi koji pohađamo četvrti razred, srednja medicinska, imamo praksu. Kada odemo u Tuzlu u bolnicu, mi smo tamo bukvalno kao čistačice. Mi samo šta radimo brišemo krevete, zatežemo. To nije praksa, jer ja to i kod kuće znam raditi. Ako već idem u medicinsku školu, onda želim raditi ono za što se školujem. Ja se ne školujem da zatežem krevete. Ja se školujem da više radim s pacijentima. Neka nam daju da mjerimo šećer, injekcije, jednostavno nek' nam se posvete. Ovako ću završiti školu, a neću znati osnovne stvari. Znat ću dobro zategnuti krevet.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)



*Nebitna je uopće struka, svima nam fali praktične nastave, prakse.
(Bijeljina, Ž, 19-24 god.)*

Sudionici ne govore sami o **problemima ovisnosti** (prvenstveno opojnih tvari), ali upitani, potvrđuju prisustvo istih. U okviru školskog programa postojale su određene inicijative koje su obrađivale teme iz ove domene, ali su ocijenjene sporadičnim, nepravodobnim te temom i načinom neprilagođene stvarnoj situaciji. Temom - jer su obrađivane samo „teže“ droge i „teški“ ovisnici, dok su gotovo preskočene uobičajene pojave poput redovite konzumacije cigareta i alkohola koje već od osnovne škole počinju, kao i „povremenog/rekreativnog/vikend“ konzumiranja „lakših“ droga. Načinom, sudionici navode više propusta: smatraju da je sve bilo koncipirano jednostrano, kao predavanje; provedeno samo *pro forme*, nepreventivno i posve zakašnjelo – s obzirom da se u stvarnosti takve pojave i ponašanja zanemaruju ili se akcije pokrenu samo kad se već dogodi značajan incident.

*Mislim da se to (droga, marihuana prvenstveno, op.a.) u ovom gradu može lako nabaviti i da je to baš rašireno.
(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)*

I to svi znaju, ali nitko ništa ne poduzima.

(*Novi Travnik, M, 15-18 god.*)

I nema, nema stida. Ništa.

(*Novi Travnik, Ž, 15-18 god.*)

Ja sam bila u društvu gdje je jednostavno za njih droga normalna, pušenje trave je za opuštanje. To je za mene nešto što ne možeš kontrolirati. A oni misle da je to u redu.

(*Široki Brijeg, M, 19-24 god.*)

Kod nas u školi se to događalo. U WC-u su se učenici drogirali.

(*Široki Brijeg, Ž; 19-24 god.*)

Pred pismenu iz hrvatskog se pali (džoint, op.a..) da mašta proradi.

(*Široki Brijeg, M, 19-24 god.*)

Dosta su prisutni i droga i alkohol. Ali sve se to gura pod tepih. O tome se uglavnom šuti, osim kada bude kasno. Kad se već stvori „situacija“.

(*Živinice, Ž, 15-24 god.*)

Slabo se priča, uglavnom se zna.

(*Bijeljina, M, 19-24 god.*)

Nama na tim predavanjima pričaju ljudi koji su se susretali s baš teškim ovisnicima. Nije u pitanju netko tko jednom proba, nego višestruki ovisnici. I onda on priča kao: „Probaš to jednom i mrtav si.“ Ne sviđa mi se to jer to nije tako. Jer ja znam 1 000 ljudi koji puše, normala sve, idu na pos’o.

(*Sarajevo, M, 15-18 god.*)

Ove sudionike smo podsjećali i na probleme **međuvršnjačkog nasilja**, ali pristup i ovoj temi u školi je ocijenjen podjednako neadekvatnim, kao i za spomenute probleme ovisnosti. Istodobno, takva je upoznatost i s dostupnim načinima reagiranja na nasilje koje se doživljava i/ili kojem se svjedoči. Tako da mlade osobe najčešće ističu da pokušaju osobno riješiti problem/ponude

osobnu pomoć (savjet, rame za plakanje, razgovor s nasilnicima/nasilnu reakciju prema nasilnicima), te žive u uvjerenju da ako to ne pomogne, nema učinkovita mehanizma za rješenje/smanjenje problema. Osim čekati da vrijeme prođe/okolnosti se promijene ili nasilnik nađe novu žrtvu.

Mislim da se o tome baš previše i ne priča. U školi mislim da smo imali samo jedno predavanje o tome. A to se događa svugdje, a ne razgovara se o tome. Svatko se sam s tim bori. Rijetko tko će to podijeliti s nekim.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

U biti je dosta prisutno i međuvršnjačko nasilje o kojem se najmanje priča. Ništa, šuti se...

(Brčko, M, 19-24 god.)

Kod nas prevladava psihičko nasilje.

(Brčko, M, 19-24 god.)

U školi čekaju da se nešto dogodi. I kada se dogodi neki problem, tom učeniku snize vladanje i to je to. A nekome tko je napravio taj problem sniženo vladanje ništa ne znači.

(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

Da, i ne razgovara se s tim učenikom. Nego samo tako da bude kazna. I to je sve.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

Mislim da mi baš ne možemo puno pomoći žrtvi. Da nemamo utjecaj na to. Evo ja imam jedan primjer, konkretno u razredu jednu osobu koju svaki dan netko psihički maltretira. Ali na to nitko od profesora nije reagirao. Čak što više i profesori znaju poklopiti tu osobu.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

Rano stupanje u seksualne odnose također je rijetko isticano od mladih. Umjesto toga se češće govorilo o nezadovoljstvu načinima

reagiranja na prisutne posljedice, prije svega maloljetničku i izvanbračnu trudnoću. Tako da je iz rasprave postajalo jasno da je mladima internet, uz eventualni međusobni razgovor, glavni izvor informacija o seksualnom i reproduktivnom zdravlju.

Djeca se stide pričati o tim stvarima, a ne bi trebala. Sramota je što se o tim stvarima tako malo priča. I tako malo zna. A trebalo bi puno više.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

U nas se ne priča o spolnim odnosima dok ne dođe do trudnoće. Jer, kao što smo već rekli:

„Kod nas se to ne događa.“

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Moraš je oženiti, sramota je. Jer svak' svakoga zna u Širokom, odmah će pitati: „Gdje je otac?“ Žene se s dvadeset, odmah, nema veze što su mladi. I nezreli.

(Široki Brijeg, M, 19-24 god.)

I što se poznaju tek nekoliko tjedana.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

A znate što je sada karakteristično što se događa? Da su maloljetnice sa starijim ljudima. To bi u normalnoj zemlji trebalo prijaviti, a u nas: „Ma ništa, potpisat će roditelji, oženit će se.“ I to je to.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Kod mene je drugo dijete bilo neočekivano. Dobro je došlo, naravno, ali je neplanirano.

(Zenica, Ž, 25-30 god.)

Moja sestra raste u Tesliću i još uvijek gleda crtane dok ja ovdje poznajem djevojčice njezinih godina koje već imaju seksualne odnose. To sve zavisi od sredine u kojoj djeca rastu.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

Mladi nisu puno vremena posvećivali obradi problema vezanih uz posjećivanje **kladionica** i **nargila barova**, ali je na većini skupina kada bi se govorilo o općoj situaciji u kojoj su mladi, spominjano da nju karakterizira povećano korištenje ovih sadržaja.

Tu je problem kockanja. Klađenja.

(Živinice, M, 15-18 god.)

Više je kladionica nego ljekarni.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

S tim se krene. Nije to kao ništa strašno, i onda se to na kraju pretvoriti u nešto veće.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Kod nas nargile postaju gorući problem.

(Živinice, M, 15-18 god.)

Mada nije izravno rečeno, očito je da mladima **posjedovanje statusnih simbola** i **poželjno virtualno predstavljanje** mnogo znače. I da, mada svjesni ispraznosti „lažnog glamura“, osjećaju pritisak da se ponašaju na taj način i dobrim dijelom mu podliježu.

Ismijavanje je danas veoma često. Tipa, zbog materijalnog stanja.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Bitno je pokazati se jer se sve počelo vrjednovati po broju lajkova. Svi smo tamo sretni i bogati. Mi smo primjer društva koje je zaista siromašno, kulturno siromašno, duševno siromašno. Bitno je da pokazujemo da smo postali kao ostatak svijeta, pokazujemo materijalno bogatstvo, šminka, izlasci i da sve to propratimo društvenim mrežama, da pokažemo da pijemo piće i to na mjestima gdje su iznimno visoke cijene.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

Ja mislim da je to sad, gledajući kulturu, glazbu ubacila to kao ono: „Hej, ovo ti je cilj u životu: budi neki nabildani lik,

koji ima sve žene, i Audija osmicu, i bijelu crtlu na stolu.“ I cilj u životu ti je imati puno skupih ovih stvari.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

ZAKLJUČNE MISLI

Preporuke stručnjaka različitih profila o načinima i vremenu korištenja interneta općenito su već odavno sveprisutne kroz različite kanale informiranja. Različiti su programi koje različite organizacije provode među mladima kako bi se mladi educirali o svim prednostima i manama interneta. Pojavni su oblici roditeljstva da se djeci čak apsolutno onemogućava (zabranjuje) korištenje interneta, što u drugoj krajnosti ne daje rezultate budući da na taj način djeca bivaju socijalno isključena te uskraćena za neke informativne i edukativne sadržaje koje internet nudi. Također, činjenica je da živimo u vremenu, a posebno u vremenu pandemije, kada je internet postao, barem na određeno vrijeme, jedini način i mogućnost socijalnog kontakta i učenja, što je pomoglo da se i za vrijeme pandemije život koliko-toliko nastavi, te da vrijeme provedeno u karanteni ne ostavi dugotrajnije posljedice na mentalno zdravlje djece. Stoga je zaključak da je na svim onim odraslim osobama, koje su odgovorne za razvoj mladih kako bi postali zdrave, zrele i odgovorne odrasle osobe, odgovornost usmjeravati mlade u jednom kontinuiranom procesu, kako, koliko, zbog čega i kada koristiti internet i ono što on nudi.

Iz persepektive i pozicije neformalnog obrazovanja, na probleme koji se tiču formalnog procesa obrazovanja možemo reagirati samo organizacijom mnoštva praktičnih događaja i sadržaja, koji će mladima omogućiti stjecanje znanja i vještina koje je nemoguće steći u formalnom procesu obrazovanja. Svjesni ove činjenice, NCM Ivan Pavao II. već dugi niz godina organizira različite programe za mlade (Mladi za mlade, Trening za trenere, radionice, kampovi) na kojima mladi uče i stječu kompetencije potrebne za tržište rada, kao što su vještine organizacije rada u skupini, liderstvo, javni nastupi i prezentacije, razvijaju samouvjerenost i samopoštovanje i slično.

Budući da je na proces formalnog obrazovanja skoro pa nemoguće utjecati izvana, potrebno je što više mladih uključiti u neformalne procese obrazovanja kako bi nadomjestili manjkavosti formalnog školovanja.

Kada je riječ o problemima ovisnosti iz iskustva djelovanja NCM-a Ivan Pavao II., na projektu prevencije ovisnosti, koji se temelji na *peer edukaciji*, a koji obrađuje nekoliko tema primarne prevencije ovisnosti, i iz razgovora u FS-u, možemo potvrditi našu hipotezu da ispitanici neće posebno isticati ovaj problem jer se u našem društvu „gura pod tepih“, te se često čini da je raditi na ovom polju gubljenje vremena budući da je rašireno mišljenje da „toga kod nas nema“. Međutim, istina je sasvim dijametralna jer tek kada pitamo, onda i dobijemo odgovor da je „to baš rašireno“, „normalno“, „to svi znaju“. Potrebno je raditi na podizanju svijesti odraslih, da i naša djeca i mladi poznaju i konzumiraju različita opojna sredstva te da je, pored nesavjesna korištenja interneta, također potrebno raditi na edukaciji o primarnoj prevenciji korištenja opijata.

U posljednjih nekoliko godina u pojedinim krajevima BiH primjetan je trend korištenja nargile, legalno i na javnim mjestima i okupljalištima mladih. Zanimljivo je da određeni broj mladih ima jako negativan stav prema pušenju, kao i onima koji konzumiraju cigarete, dok smatraju da je konzumiranje nargile ili marihuane (ponekad, vikendom) sasvim prihvatljivo i dopušteno. Ovdje možemo vidjeti koliko je utjecala svjetska kampanja protiv pušenja te nužnost vokalizacije problema konzumiranja ostalih opojnih tvari. Možemo na kraju zaključiti da edukativni i preventivni procesi, premda i dugotrajni i spori, daju očekivane rezultate.

S obzirom na vršnjačko nasilje, kao i u slučaju opojnih sredstava, tako se i ovaj problem negira u našem društu. Iako je činjenica da vršnjačkog nasilja ima diljem cijelog svijeta, činjenica je i da u našem društvu jedva da je priznato i prepoznato. Negira se postojanje istog, sve do trenutka nekog samoubojstva djeteta ili do trenutka nanošenja teških tjelesnih ozljeda. Psihološka, emotivna i socijalna nasilja ne vide svjetlo dana jer često nedovoljno educiran prosvjetni kadar na ovu temu okarakterizira vršnjačko nasilje kao „dječja posla“, „nemoj biti tužibaba“, ili još teža klasifikacija vršnjačkog nasilja kada žrtva postaje krivac jer „sigurno si ga/ je nešto izazivao“, „bio/bila si neprikladno odjeven/a“ i slično. Statistika kaže da svako peto dijete proživljava neki oblik nasilja. Kada se ta statistika stavi u jedan školski odjel koji broji 25 učenika, znači da je petero djece iz samo jednog razreda žrtva nekog oblika nasilja. Svjesni ovih podataka, nužno smo upućeni raditi na edukaciji i podizanju svijesti o tome što je to nasilje. Trebamo biti svjesni činjenice da ono što iz perspektive odraslih izgleda kao apsolutno beznačajno i bezazленo, za jedno dijete može značiti

tešku traumu i patnju. Moramo naučiti kako reagirati na to i kako pomoći djetetu. U isto vrijeme potrebno je educirati djecu da prepoznaju nasilnike i da ih kao takve ne favoriziraju kao one koji su *cool* u društvu.

Iako se ponekad čini da svi znamo što je nasilje i kako ga prepoznati i sankcionirati, na žalost, to u mnogo slučajeva nije realnost, stoga smo svi pozvani raditi na edukaciji kako prepoznati nasilje i kako zaštитiti djecu jer je to obveza i dužnost svakog pojedinca kome je dana odgovornost rada s djecom. Zbog toga je potrebno raditi na edukaciji učitelja, pedagoga, socijalnih radnika, liječnika i vjerskih službenika. Potrebno je na primarnom nivou prevencije osvijestiti sve oblike i manifeste nasilja kao i frekvenciju nasilja u određenim populacijama. Posebno je važno naglasak staviti na podizanje svijesti djece i mladih da nasilje nije „cool“ i da nije privatna stvar nekog pojedinca, već da je potrebno reagirati, prijaviti, zaštiti.

Potrebno je pozvati sve institucije koje se bave radom s djecom i mladima da razvijaju dokumente i protokole o zaštiti djece, kako bi se svi oni koji rade s djecom obvezali da će poštivati određene protokole i modele zaštite djece, što znači da svi oni koji rade s djecom i mladima moraju znati osnovne vrijednosti i principe u radu i zaštiti djece, koji podrazumijevaju sljedeće:

- Sigurnost, zdravlje i dobrobit djece su na prvom mjestu;
- Potrebno je poštivati prava djece propisana Konvencijom o pravima djece, kao i promicati ih, poštivati i unaprjeđivati;
- Djeca trebaju biti zaštićena od bilo kakva oblika zlostavljanja i eksploracije;
- Mišljenja djece se moraju prihvati i poštivati;
- Interesi djece trebaju biti zaštićeni i unaprijeđeni;
- Neprihvatljivo je diskriminirati, isključivati ili marginalizirati dijete;
- Poštovanje privatnosti djece i povjerljivosti informacija.

Ove vrijednosti i principe ostvarujemo tako što ćemo:

- Uvijek raditi u interesu djeteta poštujući njegovu individualnost;
- U svakoj prilici se prema djetetu odnositi s poštovanjem i uvažavanjem njegovih potreba;
- Raditi na zaštiti i unaprjeđenju prava djeteta, propisanim Konvencijom o pravima djeteta;

-
- Cijeniti i uvažavati mišljenje i stavove djece;
 - Raditi s djecom s ciljem zadovoljavanja njihovih potreba i jačati njihove kapacitete, sposobnosti i razvijati njihove potencijale;
 - Razumjeti djecu u kontekstu u kojem žive, razvijati empatiju za različitosti;
 - Raditi u partnerstvu s roditeljima/starateljima i stručnim radnicima kako bi se osigurala zaštita i unaprijedila prava djece.



Čini se teško za povjerovati da u 21. stoljeću različitim dostignuća i saznanja, djeca i mladi nemaju, ili imaju jake malo, saznanja o posljedicama ranog stupanja u seksualne odnose. Čini se da je to uvijek aktualno pitanje ipak još uvijek u okovima tabu-tema, pa nijedna relevantna društvena institucija (obitelj, škola, vjerska zajednica) ne pruža dovoljno adekvatnih informacija o ovom segmentu života jedne mlade osobe. Čujemo od mladih ljudi da je to tema o kojoj se u kući ne razgovara, čini se da se roditelji stide razgovarati o tome sa svojom djecom. Škola također nema adekvatan pristup ovoj temi. Vjerske zajednice se često zadržavaju samo na terminu zabrane i terminu odgovorna roditeljstva, bez da se potruže djeci i mladima objasniti što je iza svega toga. Potrebno je jasno i glasno djeci i mladima pričati i o ovoj temi, educirati ih o problemima koji stoje iza ranih i neodgovornih seksualnih odonosa. Ali ta edukacija bi trebala biti opsežna i na nekoliko razina, od roditelja, preko prosvjetnih radnika pa sve do vjerskih službenika.

BITI MLADA OSOBA... (NE)FORMALNI NAČINI SUOČAVANJA

Nakon analize različitih problema s kojima se mladi suočavaju, htjeli smo saznati na koji način mlada osoba rješava problem kada se suoči s njim, odnosno koji su to mehanizmi podrške koje koriste prilikom suočavanja s problemom i rješavanja problema. Koja su to uporišta kojima vjeruju i kojima se obraćaju za pomoć ili savjet? Jesu li to prijatelji, obitelj, škola, nastavnici, vjerski službenici ili nešto drugo?

Spontano, mladi ističu da se problemi rješavaju samostalno ili uz pomoć najbliže obitelji i prijatelja. Stariji sudionici više su upućeni na obitelj, dok mlađi imaju različite teme za jedne i druge.

... obitelj

Trajni sustav i osobe od povjerenja. Za mlađe sudionike roditelji su osobe koje imaju više iskustva i oni koji su tu za „ozbiljnije“ teme. Što podrazumijeva „krupne životne odluke“: koju školu/fakultet upisati, od čega živjeti, kada se oženiti/udati, otići ili ostati... i „uobičajeno svakodnevno funkcioniranje“: koliko učiti, kako ispraviti ocjenu, postaviti se prema profesoru/ici, treba li se uključiti u izvanškolske aktivnosti... Ali konzultiranje s roditeljima oko pitanja koja na životno višem nivou ne izgledaju primarna, a mladima u tom trenutku budu „najvažnija na svijetu“, rijetko je prisutno. Pri čemu, uz kvalitetu obiteljskih odnosa, prisutni sustav vrijednosti, poželjnih/dopuštenih i nepoželjnih tema, proširenu ulogu ima generacijski jaz - osjećaj da ih roditelji ne mogu razumjeti zbog velikih razlika u životu/iskustvima uvjetovanih tehnologijom.

Ako si student, onda s roditeljima pričaš o nekim financijskim stvarima ili npr. ispitim. Naši roditelji su ovdje odrasli, žive, znaju bolje od nas kakva je situacija, ostati ovdje ili ići.

(Bijeljina, Ž, 19-24 god.)

Zavisi od problema, ako su neki veći problemi, s roditeljima, a ako su manji, onda s prijateljima.

(Široki Brijeg, M, 19-24 god.)

*Njima (roditeljima, op.a.) su neke teme previše bezazlene.
(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)*

Zavisi kakav kontakt imamo s roditeljima. Mislim, ako su roditelji stroži, po mom mišljenju, djeca će i kriti neke stvari. I onda će sve više vući prijateljima.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

S obzirom da su naši roditelji relativno starije osobe, oni su živjeli u nekom drugačijem dobu. ... I ne mogu baš u svemu biti uključeni i ne mogu nas uvijek ispravno savjetovati niti nam pomoći u nekim situacijama koje baš i ne mogu razumjeti. Jer je to sada drugačije nego što je bilo u njihovo vrijeme.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Na primjer kad nešto ne naučim, oni kažu: "Imaš sve. Možeš naći na internetu ono što nemaš. Ja sam išla u školu 20 km pješke. Tebe svako jutro vozimo, i opet ne možeš ništa."

(Živinice, M, 15-18 god.)

... prijatelji

Čak i najmlađi sudionici probleme rješavaju ponajviše razgovorom s prijateljima, nešto rjeđe s roditeljima. Naime, već su u dobi u kojoj se „ne može sve reći roditeljima“, a prijatelji te makar saslušaju, a često i pomognu jer budu „dodatne oči, tj. druga perspektiva“. Stariji sudionici za savjete koriste i članove obitelji, ali i prijatelje, zavisno od toga s kim imaju izgrađene kakve odnose.

Možemo o svemu pričati s prijateljima, al' ne mogu nam oni toliko pomoći jer nemaju iskustva.

(Bijeljina, Ž, 19-24 god.)

Pa nismo navikli razgovarati s roditeljima. Moje mišljenje je da u našoj sredini roditelji mnogo grijese što od samog početka ne razgovaraju o dosta tabu-tema.

(Bijeljina, Ž, 19-24 god.)

Nađeš nekoga s kim možeš komunicirati, s kim se slažeš, ali da ta osoba ima drugu pozadinu, da drugačije sagleda taj problem jer dosta puta osobno ne možeš gledati iz te perspektive.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Kada su u pitanju ti psihički ili društveni problemi, nisam ni siguran koji su, npr. ljubavni problemi, svađe neke, razne rasprave, tu prijateljima pomažem putem razgovora.

(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

Većinom je dobro popričati i s vršnjacima i s roditeljima, ali ne mogu se iste teme potrefiti.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Najmlađi sudionici, oni iz Živinica, Trebinja i Novog Travnika nemaju povjerenja čak ni u vršnjake - zbog implicirane izdaje vršnjaka u kombinaciji s ograničenjima života u malom mjestu (svi i sve se zna). Posljedično, u Sarajevu nije bilo ovakvih razmišljanja.

Što se tiče prijatelja, nikad s njima neću pričati baš neke skroz otvorene stvari. Jer svaki dan sve se mijenja, ja sutra ne znam što će biti, kako će biti.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Povjerite se osobi za koju mislite da vam je bliska, ta osoba će prenijeti nekoj drugoj za koju također misli da je njoj bliska. I to se sve tako dijeli. Bolje nikome ne reći.

(Trebinje, Ž, 15-18 god.)

Djeca ne žele govoriti o problemima u obitelji drugoj djeci ni prijateljima. Obično smatraju to da je to njihova...sramota.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

I da je to njihov baš skroz privatni problem i da to ne bi trebalo govoriti uokolo jer će netko 100% to reći nekome. I taj netko tko to čuje, on će reći: „A vidiš, kad on meni nešto loše uradi, ja ću to...prvo koristiti.“

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

Prvo će na to udariti. Prvo će na obitelj udariti. 100%. To je sigurno zato što danas ne udaraju nikakvima ni psovskama ni ništa. Oni baš na to što najviše boli udaraju. Baš kad je u pitanju svađa ili neki konflikt ili nešto, uvijek se iskoristi to što najviše boli. Jer mi, iako imamo neki problem u obitelji, mi svoje roditelje, braću i sestre, mi njih volimo, i mislimo da će se oni, možda, nekada i promijeniti.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

... školski sustav

Najveći udio najmlađih sudionika smatra da školski sustav ne pruža podršku mladima, ni s konkretnim školskim problemima (problematični nastavnici, neispunjavanje školskih zadataka, sadržaj roditeljskih sastanaka), a kamo li vršnjačko nasilje, zapadanje u poteškoće koje nisu vezane za školu, pomoći pri donošenju teških odluka ili prisutnost psihičkih poteškoća. Upitani, svi najmlađi sudionici dijele mišljenje i/ili iskustvo da se školskom pedagogu „ide samo po kazni“.

Kad smo imali problema, na profesorima je bilo: „Napišite izjavu u čemu je problem i mi ćemo ga riješiti.“ Problem se nije riješio, nama je profesorica ostala ista.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

Samo nam zamažu oči.

(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

Jedan učenik je pitao za dopunsку nastavu i profesorica je rekla da nije vrijeme za to. Tek je vrijeme kada se dvije negativne dobiju. ... Vjerojatno misli da to nije njemu potrebno. Nema veze što on to traži.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

Pedagog postoji u svakoj školi. Ali u svakoj školi je drugačije. Na primjer kod nas je to veliki problem. Ako ti napraviš neki

belaj, onda možeš popričati s pedagogom. Ali ako ti imaš neki problem, kada se osjećaš potišteno, e onda je to teško.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

(I, što se događa kada se završi kod pedagoga?) Ništa, tamo sole mozak bezveze.

(Trebinje, M, 15-18 god.)

Manji broj sudionika navodio je da unutar škole postoji ili da je postojao jedan profesor, ne nužno razrednik, u koga su imali povjerenje, te su mu/njoj se obraćali za savjet, ali i tada više za situacije vezane za školu, nego za osobne nedoumice i probleme.

Evo, konkretno u školi, super nam je stvarno razrednica. Možemo raditi što god želimo i ona ima fin sud, pošalje nas tamo gdje ćemo dobiti pomoći razumije se u naše probleme.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Ima profesora koji normalno komuniciraju s nama, kao da smo drugovi.

(Trebinje, M, 15-18 god.)

Ja kada sam bila u srednjoj, imali smo razrednu koja je bila otvorena za sve probleme, da joj kažemo sve što imamo. I baš znam dosta drugarica iz razreda koje su kao bile labilnije i onda im je razgovor s njom pomogao.

(Bijeljina, Ž, 19-24 god.)

Bolja iskustva su imali učenici koji su putem sekcija ostvarili prisniji odnos s profesorima, posebno ukoliko se radilo o „kreativnim“ sekcijama i kreativnim profesorima koji su poticali obradu sadržaja koji su mladima aktualni i važni. I na ovaj način poticali mlade da progovore o problemima, prerade ih i pokušaju naći uspješne načine suočavanja s istim.

Na dramskoj sekciji u školi dosta se fokusiramo na neke probleme današnjice. I mi kroz naše predstave pokušavamo

*naći rješenje za takve probleme. Bili su problemi s drogom.
I o međuvršnjačkom nasilju. I bila je tema odlaska mladih.
(Živinice, Ž, 15-18 god.)*

Jedino su sudionici iz Novog Travnika spomenuli testiranje profesionalnih interesa u završnom razredu srednje škole, ocijenivši ga neadekvatnim i bez pomoći, ponajprije provedenim *pro forme*.

Ja sam završila školu ove godine, oni se tek pred kraj godine angažiraju kao „eto, što ćete dalje“, ovo i ono, oni kao hoće nama otvoriti svijest što mi želimo dalje. A što je bilo prethodne četiri godine?

Niste nam pomogliapsolutno nikako.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

Po mom mišljenju, većina upisuje ono što im roditelji nametnu, a ne ono što njega ili nju zanima. Dosta njih pogriješi, upišu nešto što misle da je nešto, ali zapravo nije to to.

(Bijeljina, Ž, 19-24 god.)

Dolazili su neki studenti s pravnog fakulteta pa samo su nam davali skripte, materijale ... Kao predstavljanje fakulteta. To nije loša praksa.

(Bijeljina, Ž, 19-24 god.)

... treneri

Mladi koji treniraju određeni sport ističu da treneri predstavljaju značajne figure u njihovu životu. Te da, u usporedbi s profesorima, oni češće izražavaju napore usmjerene na izgradnju ličnosti mladih i da s njima imaju razvijeniji i bliži odnos. Zaključuju i da je odgojna komponenta u školi zapostavljena i da, pogotovo u srednjoj školi, ni nema puno prostora za međusobno upoznavanje i razvoj odnosa povjerenja.

Treninzi zauzimaju puno našeg vremena dnevno. A treneri najviše pokušavaju utjecati na psihu. Kako da to objasnim,

oni više pokušavaju napraviti ljudе od nas. Dok se profesori više fokusiraju na teoriju iz knjige.

(Živinice, M, 15-18 god.)

Ja mislim dok treniramo neki sport, mi smo zainteresirani i slušat ćemo trenera puno bolje nego profesora koji nam inače priča o matematici, a nas ne zanima matematika.

(Živinice, M, 15-18 god.)

Pa lakše je s trenerom. Recimo, ja imam istog trenera već deset godina i upoznali smo se, tako da je lakše s njim pričati nego s nekim profesorom kojeg mijenjamo svake godine.

(Živinice, M, 15-18 god.)

Istodobno se na skupini u Novom Travniku pojavio i primjer neadekvatne reakcije trenera. Situacija u kojoj je mlada osoba bila spemna pomoći mlađima i dodatno se angažirati, ali trener nije shvatio da pri tome treba vođenje, podrška i priznanje. Rezultat je da se djevojka osjećala nesigurnom i preopterećenom, na kraju i iskorištenom i da je prestala s ovim angažmanom.

Kad sam imala 17-18 godina, na mene se obrušio cijeli klub. Ispalo je da sam ja morala uzeti nekih 30 curica malih, koje su pune energije, koje se mora sve iz početka naučiti i s njima trenirati. Dok je trener kod mene uzeo devet cura i radio s njima, jer su one ozbiljne i on s njima može izdržati. A ja sam u to vrijeme bila isto dijete, nisam znala kako raditi, što raditi, kako se prema njima odnositi. Znači, sve je prešlo na mene, umjesto da mi on malo pomogne.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

Oni u starijim uzrasnim skupinama koji su još uvijek na studijima također ističu da ne računaju da im osobe i tijela koja unutar obrazovnog sustava djeluju mogu pomoći, čak i kada se radi o problemima koji su izravno vezani za školovanje. Prije svega zbog razvijena nepovjerenja u formalne/dostupne mehanizme. I s obzirom da pedagoško-psihološke službe koje bi pružale psiho-socijalnu podršku studentima niti ne postoje

ukoliko se ne ostvari dodatni kontakt s pojedinim profesorima/cama, za što rijetki od njih stoje na raspolaganju, mladi ne računaju na fakultet kao na izvor pomoći ili podrške pri suočavanju s bilo kojom vrstom poteškoća.

Evo, ja ne znam kako će vam reći, imala sam profesora zbog kojeg sam obnovila godinu. To se događa ovdje u Mostaru, to je javna tajna, koliko kod njega košta ispit. ... Nismo nikome drugome o tome pričali. Mi studenti između sebe, jedino to. Što se tiče profesora, tu nema pomoći. ... Samo bi bilo još gore. Ostanete tako u sjećanju profesoru i bude još gore. Ne bi pomoglo ni obratiti se dekanu, prijatelji su, tako da ništa neće poduzeti. A policija ni kod većih stvari ne poduzima ništa. Nego, obnovi godinu i šuti.

(Široki Brijeg, 19-24 god.)

Ja sam sama imala problem s jednim profesorom sa svog fakulteta. Ako ja sad dođem da se обратим dekanu, dekan je njegov kum. Samo je sreća pa se ispit polagao tako da smo izvlačili profesore i bilo je pet profesora, svaki put se izvlačila ceduljica. Izvukla sam tri puta zaredom tog profesora i nisam izišla na ispit, tek četvrti put kada sam izvukla profesoricu kod koje sam mogla izići, onda sam izišla. Što znači nemam se kome obratiti.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

... drugi formalni mehanizmi

Čak bi obraćanje u policiju, hitnu pomoć, centar za socijalni rad, kod obiteljskog liječnika, školskog psihologa često moralo biti napomenuto kao način rješavanja nekog problema - slabo su poznati i ostali mehanizmi koji bi uključivali medicinske i/ili profesionalce iz drugih domena. Naročito su prisutne predrasude prema obraćanju profesionalcima iz domene mentalnog zdravlja. Iako većina sudionika smatra ovakva ponašanja nazadnjima i ograničavajućima, istodobno nitko ne želi biti onaj koji ide protiv prevladavajućeg mišljenja. Rezultat je da se ovi mehanizmi podrške vrlo rijetko koriste.

*Mislim da je teško ljudima i priznati da im možda treba psiholog.
(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)*

*Dosta ljudi je, tako da kažem, sramota otići i posjetiti psihologa ili psihijatra. Dok je to u ostalim zemljama sasvim normalno.
(Mostar, M, 25-30 god.)*

Kod nas kada predložite psihologa, svi se odnose kao da je to samo za nenormalne. Jer je ovo mala sredina. I ništa se ne može skriti. I svi bi znali da smo otišli.

(Cazin, Ž, 18-24 god.)

*I to je kod nas sramota. Jer svi će znati da si otišao psihologu.
I ti si odmah lud.*

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

To je kod nas tako, a u drugim dijelovima svijeta svak' ima svog psihologa i to je normalno.

(Sarajevo, Ž, 15-18 god.)

I dok izgleda da je neobraćanje drugim profesionalcima prvenstveno uzrokovano nepovjerenjem u učinkovitost njihove reakcije (mladi ne vjeruju niti da bi odreagirali, a pogotovo da bi zbilja pomogli), samo manji broj mladih izražava istu sumnju i u profesionalce iz oblasti mentalnog zdravlja. Nego se čini da su stigmatizacija i strah od nečuvanja profesionalne tajne dva osnovna čimbenika koji mlade sprječavaju da im se obrate.

Većinom ti ljudi koji konzumiraju imaju dosta novca i velika uticaja tako da policija tu ništa ne može.

(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

Da zovemo policiju, nemaju oni što reagirati, privatno konzumira (marihanu, op.a.). Da zovemo hitnu, isti će učinak biti.

(Sarajevo, Ž, 15-18 god.)

*Zašto (da idem psihologu)? Nisam lud, nisam nesposoban.
Što on to meni može pomoći da ja to sam ne bih skontao?
(Zenica, Ž, 25-30 god.)*

*Meni se lakše povjeriti roditeljima nego psihologu.
(Trebinje, Ž, 15-18 god.)*

Znate što se još događa? Da osobe koje rade na psihijatriji kažu: „Taj i taj je bio na psihijatriji“, i to se pročuje. Osobe koje baš ne bi trebale i smjele govoriti, one pričaju tako. U Širokom već znamo tko je bio na psihijatriji.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Iznimka su izdvojeni, pojedinačni primjeri u Trebinju i Sarajevu gdje mladi izvješćuju o primijećenim pozitivnim učincima psihosocijalne podrške i psihoterapije za probleme njih ili njihovih vršnjaka koji su se samostalno obratili psihologu/pedagogu.

U razredu imamo curu koja ima problema s anksioznošću. I ponekad dobiva neke napade i popričala je nekoliko puta s psihologom i lagano napreduje.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Imao sam prijateljicu koja je, ono, pa, depresivna i njoj sam rekao bukvalno: „Otiđi psihologu, sigurno će pomoći.“ I drugi prijatelj, rekao sam mu isto. I nismo više o tome pričali, osjetilo se kroz nekoliko mjeseci da mu je bolje. Prije je imao neki tik, neku nervozu, nije se mogao šaliti. A sad je ono, dođe, smije se, zeza se s nama. Imali su kući problema.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Evo na primjer ja sam pričala nekoliko puta s pedagogom, prvo bitno sam pričala o školi i onda kako ja rješavam svoje probleme. To je bilo prije dvije godine. Tada sam bila nešto u fazionu kada se žirciram, da udarim šakom o zid ili slično, da izbacim taj bijes iz sebe. I onda me je pedagog pitao imam li neki drugi način da izrazim svoj bijes. I onda mi je kliknulo

da isto tako što udarim šakom o zid, mogu uzeti neku knjigu da pročitam i uzeti bilježnicu i olovku da pišem nešto. Ono bukvalno što osjećam da napišem na papir da ne naudim sebi.
(Trebinje, Ž, 15-18 god.)

Jedino su mladi u Mostaru i Širokom Brijegu bili upoznati(ji) s formalnim sustavima podrške u kriznim situacijama. U Mostaru je aktivan Centar za mentalno zdravlje, pa i pored prisutne stigme, smatraju da su im vrata uvijek otvorena i da taj sustav funkcioniра (uz zdravstveni sustav, hitnu pomoć, policiju). U Širokom Brijegu isticali su da je aktivan Centar za socijalni rad i da znaju za slučajevе u kojim su njegove reakcije bile učinkovite, ali je i dalje prisutno opće nepovjerenje u sposobnost sustava da zaštiti one kojima je pomoć potrebna, ali i one koji ispunjavaju zakonsku obvezu prijave uočena nasilja. Tako da mladi i od starijih dobivaju poruke da je bolje ne reagirati i ne izlagati se dodatnim neugodnostima. U Širokom Brijegu istaknuto je da dobro funkcioniра i zdravstveni sustav, da je prisutna mogućnost upućivanja ovisnika u komunu, ali se ovi mehanizmi podrške slabo koriste jer je izrazito prisutna socijalna stigma (ideš kod psihologa ako si lud, nasilje u obitelji se ne prijavljuje jer što ti tko ima znati intimu, kad mlada ženska osoba zatrudni, slijedi instant brak) i strah od osude okoline.

Kod nas imate odjele za poroke. Odjel za alkoholizam, za narkotike i sl. Može svatko otići tamo i uvijek će vas netko primiti.
(Mostar, Ž, 25-30 god.)

Kod mene u blizini je bila situacija da se čovjek naljutio na ženu jer je otišla u bolnicu, a nije mu se javila. On je ostao sam s četvero djece i napio se... i vikao, lupao, prijetio, i svašta... i to je znalo cijelo naselje. Ali svakoga je bilo strah nazvati jer su se bojali da će se obrušiti na njih. Ja sam čak govorila da se nazove ili socijalna služba ili policija, ali moji roditelji su mi branili da nazovem.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Ali opet, sve je kod nas sramota. Sramota je poslati ga u komunu jer će svi znati.

(Široki Brijeg, M, 19-24 god.)

Zbog svega navedenog mlađi se često nalaze u situaciji da imaju određeni problem ili da znaju da netko od njihovih vršnjaka ima problem koji ne može riješiti samostalno ili uz pomoć prijatelja, ali da ne vide nikog tko je „od povjerenja“ i kome bi se mogli obratiti i očekivati da im bude pružena stvarna, konkretna podrška pri njegovu rješavanju/prevladavanju (a ne samo ono što oni doživljavaju kao „isprazna verbalna“ podrška). Ovo je posebno izraženo kod najmlađih sudionika. Jer dok stariji zrelije razmišljaju i spremni su, ukoliko to situacija zahtijeva, i „izdati“ prijatelja zarad njegova dobra, najmlađim sudionicima je mišljenje skupine/vršnjaka (naj)važnije.

Ma nitko te ni ne pita. Nemaš se kome obratiti, nikoga to ne zanima. Jednostavno, takvi su ljudi danas. Svatko svoje poslove gleda.
(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

(U slučaju vršnjačkog nasilja) ja bih pokušala tu osobu odvojiti od zlostavljača. Razgovorom.
(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

On puši travu, skoro pa stalno. I probao sam mu reći da stane, ali samo je nastavio. I ja sam skont'o da ja nisam ništa uradio. A nisam ništa uradio jer ne znam šta je sljedeći korak. Šta da uradim?!

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Nakon nekog vremena pokušala bih razgovarati i s roditeljima te osobe.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Kod nas dosta mlađi razmišljaju na način da ako izdaju to roditeljima, da zapravo neće biti prijatelji. E, to je ono.

(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

Ako netko ima problem, mogli bismo mi to javiti u školsku upravu, kod nekog psihologa, pedagoga u školi, ali nitko neće da cinkari.

(Sarajevo, Ž, 15-18 god.)

ZAKLJUČNE MISLI

Nameće se zaključak da mladi i ne znaju kome se obratiti kada imaju određenih problema, te da nemaju povjerenje u formalne mehanizme podrške. Čini se da je sav teret podrške ipak samo na roditeljima i vršnjacima koji, na žalost, nisu uvijek adekvatna podrška za rješavanje problema. Različite su roditeljske kompetencije, društveno, intelektualno, kulturološki ovisne, te samim tim i njihove mogućnosti pružanja podrške. S druge strane, vršnjaci su skupina kojoj mladi žele ravnopravno pripadati, te uglavnom mogu biti podrška u vidu slušanja i razgovora o određenom problemu, dok je teško očekivati adekvatne i svrhovite savjete.

Posebno je zabrinjavajuće nepovjerenje prema prosvjetnim radnicima, profesorima i pedagozima, te razočaranost mladih u njihovu površnost i nerazmjevanje problema mladih od onih koji bi im trebali biti „prva crta obrane“. Iskustva iz najranijeg uzrasta da se kod školskog pedagoga i psihologa „ide samo po kazni i po kaznu“ u kasnijem uzrastu rezultira nepovjerenjem u sustav psihološke podrške kod suočavanja s problemima. Također je zabrinjavajuće da se školskog osoblja tiču samo problemi vezani za školu, dok su za neke druge probleme mladi, čini se, prepušteni sami sebi. Ovo je posebno izraženo u srednjim školama. Dok u osnovnim školama postoji i donekle interesiranja za dijete u cijelini, srednja škola, u većini slučajeva, apsolutno isključuje bilo kakav interes za ono što se djetu događa izvan škole. Često se profesori u srednjim školama prema učenicima odnose kao prema potpuno odraslim osobama, postavljajući pred njih izazove, zaboravljajući da se razvoj osobe završava tek oko 25. godine života, te da u njihovim klupama sjede još uvijek djeca kojoj su potrebne svaka podrška i pomoć u rješavanju problema s kojima se suočavaju dok odrastaju.

Ovakav stav obrazovnog sustava kulminaciju doživljava na fakultetima gdje pedagoško-psihološke službe uopće ne postoje, te mladi ne računaju na fakultet kao na izvor pomoći ili podrške pri suočavanju s bilo kojom vrstom poteškoća.

S druge strane, mladi ističu da su mnogo bolje povezani s profesorima koji vode izvannastavne aktivnosti, sekcije ili različite sportske aktivnosti. Vjerojatno zbog toga što je na ovakvim aktivnostima manji broj učenika, što profesori nisu pritisnuti i ograničeni nastavnim planom i programom te mogu dio vremena posvetiti i drugim potrebama djece i mladih.



Također, sekcije su nešto što su mladi sami izabrali prema svojim talentima i sposobnostima pa se samim tim na takvim aktivnostima ugodnije i opuštenije osjećaju, te im se lakše poistovjetiti i otvoriti pred osobom koja dijeli iste interese. Ovo se posebno odnosi na trenere sportskih aktivnosti budući da mladi dulje vremensko razdoblje provode s jednom te istom osobom, te je normalno da su i više povezani i otvoreni s trenerom, nego s većinom profesora koji se u našem školskom sustavu mijenjaju svake školske godine, a nekad i po nekoliko puta tijekom jedne školske godine. Ova izmjena nastavnog kadra je posebno teška za najmlađe školarce, uzrasta od prvog do četvrtog razreda, kada bi trebali imati jaku povezanost s jednom osobom kako bi se čim prije primijetili i riješili određeni problemi (ovo se posebno odnosi na učenike s poteškoćama u učenju i ponašanju, te na učenike koji trpe neki vid nasilja, posebno obiteljskog, jer je učitelj onaj koji bi prvi trebao primijetiti znakove zlostavljanja djeteta te reagirati kako bi se djetetu pomoglo). Ukoliko se učitelji često mijenjaju, ovi problemi duže ostanu nezapaženi, dijete propada sve dublje u probleme, te je sve veći rizik od različitih problema za dijete.

Ovo navodi na zaključak da je i zbog ovoga neformalno obrazovanje jača karika u lancu odrastanja i suočavanja s različitim problemima jer mladima može pružiti prostor za razvijanje svojih interesa, talenata i sposobnosti, a onda utjecati i na jačanje samopouzdanja i samopoštovanja, čime se lakše boriti i izboriti s različitim problemima odrastanja.

BITI MLADA OSOBA... VJERA KAO NAČIN SUOČAVANJA

Mada su većinu sudionika na fokus skupinama činili mladi koji vjeruju u Boga i smatraju se pripadnicima određene religije, najveći dio njih ima relativno slabe veze s vjerskom zajednicom. I one su više uvjetovane obvezama koje obitelj/tradicija nameće i tiču se obavljanja obreda i posjeta nekoliko puta godišnje uz velike vjerske blagdane. Ovakvim ponašanjem sudionici se ne smatraju aktivnim članovima vjerske zajednice, a organiziranu vjeru ne smatraju prikladnim načinom savjetovanja mladih, već im je to „više za starije“.

Pa nije tu neka veza s crkvom. Odrade se ovi sakramenti što imaju: krštenje, krizmu i prvu pričest i to je sva veza s crkvom. Nakon toga crkve više nema.

(Orašje, M, 25-30 god.)

Džuma, teravija i dosta.

(Živinice, M, 15-18 god.)

Ramazan svaki, i to.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Da ispoštujemo tradiciju.

(Živinice, M, 15-18 god.)

Ja nisam sklon, za života sam možda dva puta u džamiju ušao.

(Mostar, M, 25-30 god.)

Ja idem redovito u crkvu, a ne kažem da je to sve.

(Bijeljina, Ž, 19-24 god.)

Ipak, postoje i značajna odstupanja od prevladavajućeg stava u svezi s vjerom. Tako je za mlade u Širokom Brijegu Crkva dio svakodnevnog života, redovito se ispovijedaju, a imaju priliku i razgovarati sa svećenikom izvan službe. Istoču da im je moralni okvir ponašanja uvjetovan vjerskim postulatima, ali navode da su u dvojbi. I to zato jer se model življenja po „svjetskim“ standardima propagira putem svih medija, a odgovor koji dolazi od Crkve nije uvijek dosljedan. Nego se mladi u svakodnevnom životu susreću

sa „zaobilazenjima“ pravila i dvostrukim standardima te primjerima neadekvatna svećeničkog postupanja, što ih navodi na preispitivanje usvojenih vrijednosti i uloge koju Crkva ima u njihovim životima. Ovakve sumnje prisutne su i kod mladih katoličke vjeroispovijesti iz drugih sredina.

Vjera i Crkva su puno prisutne u našem životu. Mi se ovdje često i isповиједамо. I možemo razgovarati (sa svećenicima, op.a.) kad hoćemo.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Kod nas sve što se radi, gleda se sa strane Crkve. Dopušta li ona to. A ako ne dopušta, onda se i dalje to radi, ali se o tome ne govori.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Ja sam prakticirao pričati do prije tri godine sa starim fratom, ali sam prestao jer mi trenutno nijedan ne paše karakterno. Mislim da se nijednom ne mogu trenutno otvoriti. ... Jer znam svećenika koji je isповijedao staru čeljad u selu i koji je govorio kako je kod njih u kući prljavo... I to je rekao u razredu u školi... I on se, kao, sažalio na to. Ali ipak je sve to podijelio s drugima.

(Široki Brijeg, M, 19-24 god.)

Evo iznijet će primjer iz svog života. Moj brat je otišao živjeti u Dublin u Irsku s curom i sad se on ne može prijestiti jer živi s njom. Jer neće oni sad tamo iznajmljivati posebne stanove... A miljun mladih koji žive ovdje mogu se prijestiti. Dode trudna. I, ako budu htjeli, oni će moći imati obred i vjenčanje. Ona dode trudna sa stomakom i sve to ima, a ovi se ni prijestiti ne mogu. Jer kao jednom se to dogodilo, a ovi žive i svjesno to rade. A je li to točno?

(Široki Brijeg, M, 19-24 god.)

Jesu, možda, oni učeni i to, ali oni su kao i svaki drugi čovjek, ono, tračaju i sve to. Tako da iskreno mislim da se ni njima ne možeš povjeriti.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

S druge strane, mladi pravoslavne vjeroispovijesti iz Banje Luke i Bijeljine ističu dase „drže svoje vjere“, ali i dase (pravoslavnom) sveštenstvu u zadnje vrijeme manje vjeruje jer se smatra da je korumpirano.

Sve je to individualno i zavisi i od obitelji i vas osobno. Ja, recimo, razgovaram sa svojim vjerskim parohom. I imam dosta prijatelja koji razgovaraju. Moj paroh, recimo, je super, ja volim kad mi jednom godišnje dođe da osveštava kuću, mi se baš ispričamo. On je mlađ i bio je meni vjeroučitelj.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

Ja ne znam ni jednu osobu koja bi otišla na ispovijest.

(Bijeljina, M, 19-24 god.)

Dijelom je to zbog nepovjerenja. Možda samo neki ti stariji sveštenici iole poštuju te neke svoje norme i principe. Evo ja studiram u gradu gdje ima samo bogoslovski fakultet i medicina. I ti što studiraju bogoslovski nimalo se ne razlikuju od nekih drugih po tim nekim moralnim normama.

(Bijeljina, M, 19-24 god.)

Znate što? Kod nas su popovi, čast iznimkama, uglavnom korumpirani.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

Ja imam jedan zanimljiv primjer u povodu toga. Ja sam iz jednog manjeg sela blizu Teslića i dolazi vladika tu. I pop vozi neki tamo Audi četvorku, a moj ujko ima tvrtku i vozi dobar auto. I dolazi pop kod njega i kaže mu: „Bi l' ti mogao da prevezes vladiku od crkve do mjesta gdje će ručati?“ Kao sramota ga je da vladika ide u Audiju četvorci. Je l' treba bilo što dodatno komentirati?

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

Osim navedenog mladi nemaju osjećaj da s vjerskim predstavnicima mogu slobodno razgovarati, tj. da mogu iznijeti svoje stavove, dvojbe, pitanja, jer ukoliko ona nisu u skladu s vjerskim načelima, naići će

na osuđivanje. Događa im se da se otvore jer budu na to potaknuti, a dobiju restriktivni i patronizirajući odgovor koji ne riješi problem, nego prekine daljnju iskrenu komunikaciju. Dodatno, događa se da se ukoliko mladi podijele stavove i/ili ponašanja koja nisu poželjna, osuđivanje se ne svodi na osudu tih stavova/ponašanja, nego se osuđuje cjelokupna ličnost/mlada osoba, što izaziva dodatni otpor i ne vodi promjeni stava/ponašanja.

*Ostane se naravno i poslije džuma namaza, slušamo hodžu.
(Slušate ili razgovarate, postavljate pitanja?) Ne, ne, ne.
Nema to.*

(Živinice, M, 15-18 god.)

*Mislim da oni nisu baš upućeni u sve vrste problema. Neću baš
hodži reći: „Imam problema s anksioznošću. Što da radim?”
(Sarajevo, M, 15-18 god.)*

To i mene živcira kod te profesorice (vjeroučiteljice, op.a.). Profesorica kaže da reknemo svoje mišljenje i mi reknemo. Onda ispriča svoje, ja kažem svoje, i ona kaže: „Ali ne može tako.” Pa što si mi onda tražila da iznesem svoje mišljenje?

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

U redu je to što ona misli da je njezino mišljenje ispravno. Saslušamo mi nju i sve je to u redu, ali ja sad imam ovakvo mišljenje. Možda kada budem imala godina kao ona, imat će njezino. Sad sam u ovoj dobi i razmišljam ovako i ona to isto treba razumjeti. A ne da ona mene napada zašto ja ne razmišljam isto kao ona.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

Evo primjer. Učili smo o homoseksualnosti, i normalno je, to je vjeroučiteljica, normalno je to, loše je to njoj, to u našoj vjeri nije prihvaćeno. A ja sam rekla da je meni sasvim normalno, i u redu, i kako god se tko osjeća, ima se pravo tako osjećati. I ja nemam pravo to suditi. I ona je meni rekla na to: „Ti si katolkinja, nemaš pravo na takvo razmišljanje.“ ... A ako sam

ja mlada i svjesna da trebamo prihvatiti svaku osobu, a ti koja si dvostruko starija od mene, nisi svjesna toga, onda mi nemamo o čemu pričati.

(*Novi Travnik, Ž, 15-18 god.*)

Međutim, na pojedinim skupinama je bilo mladih koji su, mada prema vlastitoj procjeni manje ili više prakticiraju vjeru, angažirani u okviru svoje vjerske zajednice, najčešće putem (formalnih ili neformalnih) udruženja koja okupljaju mlade i navodili su kako im je to značajan izvor snage i sigurnosti, te koliko im pomaže da se osjećaju bolje, korisnije, povezanije.

Dok sam bio u Frami, stvarno sam osjećao da kvalitetno provodim vrijeme i doprinosim razvoju, kako svom osobnom, tako sam mogao i pomagati drugima. Tu sam se baš pronašao, sebe izgradio i izišao spreman za sve.

(*Široki Brijeg, M, 19-24 god.*)

Mi smo u Frami imali akciju tombola i sad bismo išli do svakog objekta koji radi i sve novce koje bismo zaradili imali u tomboli i dijelili siromašnima.

(*Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.*)

Ja na primjer idem na Framu, imamo jako dobrog svećenika koji to vodi. Moja je najbolja prijateljica išla na to i rekla je moraš i ti doći i probati kako je.

(*Novi Travnik, M, 15-18 god.*)

Meni su prijatelji s kojim se družim rekli da oni idu godinama. Ja inače tri puta u godini idem u crkvu. Ali u Frami je to razgovor. Ima samo na početku molitva i na kraju, ali skoro uopće nije povezano s Crkvom. Samo je zabava i pričamo. Putujemo.

(*Novi Travnik, M, 15-18 god.*)

To mi zovemo halka, sve su žene i djevojke i jednostavno se neobvezno dolazi, sjedi, priča, kolači... Mi tu radimo na sebi.

(*Živinice, Ž, 15-18 god.*)

Ima jedna organizacija „Mreža mladih“ i to ide preko Islamske zajednice. U tu organizaciju me ubacio moj imam iz moje džamije, i ta organizacija se bavi ovim druženjem, potiče mlade na dobro. Evo baš smo danas išli u starački dom i napravili kao neku predstavu za starije, i tako ih usrećili.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Sve to zavisi od toga što neku mladu osobu zanima. Ja sam recimo s religijskim udruženjem jedno vrijeme išao, posjećivao manastire, putovao i to mi je bilo super.

(Banja Luka, M, 25-30 god.)

U ovom bi se pronalazili i mladi koji su na sličan način angažirani - djelovanjem unutar organizacija koje su posvećene pomoći drugima, pa bi potvrđivali koji su benefiti ovakva provođenja slobodnog vremena.

U osnovnoj smo imali sekciju Civitasa. Sad sam se toga sjetila. To mi je bilo bukvalno najljepše razdoblje u životu do sada. Imali smo učenicu u razredu koja je bila s posebnim potrebama. Imala je kolica. I imali smo kao temu da osvijestimo ljude o tom problemu. Kako ta djeca idu u školu, kako je njima teško da se prilagode tim uvjetima. I s tim smo uspjeli napraviti toj djevojčici toalet u školi, prilagođen samo njoj, zatim ulaz za kuhinju. Bili smo prvi na općinskom i kantonalnom natjecanju i kao nagradu smo dobili da idemo pet dana u Brčko i na državnu smotru u Sarajevo. Besplatno. I imali smo radionice u Brčkom svaki dan. Međutim, to je bilo više druženje nego da smo nešto radili. I to je nešto što nikada neću zaboraviti. Bilo mi je stvarno prelijepo i to je nešto drugačije nego što smo imali ovdje. ... Mislim, nije to sad neko mjesto. Brčko. Ali drugačije je. Pet dana. Još sam tada imala 13, 14 godina. Drugačije je bilo, drugačije sam se ja osjećala. ... I još je ta skupina pomogla toj djevojčici. Nešto smo postigli time.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Osim toga, kod dijela mladih je bilo očito da i već samo vjerovanje predstavlja značajnu pomoć u suočavanju s problemima: koriste molitvu, imaju osjećaj da nisu sami, da ima netko tko vidi, razumije, kome je stalo i da će na kraju sve biti dobro, i ta vjera im pomaže da se lakše suoče sa životnim poteškoćama.

Samo u Allaha dragog uzdam se, i to je to.

(Zenica, Ž, 25-30 god.)

Ja sam uvjerenja da Boga nosiš u srcu. Jer imamo dosta onih nemoralnih koji se svakodnevno mole.

(Mostar, M, 25-30 god.)

Treba se vjerovati da postoji Bog i ako mu se molimo iskreno, da On nekad i pomogne.

(Bijeljina, Ž, 19-24 god.)

ZAKLJUČNE MISLI

Na žalost, kada su u pitanju i vjerske zajednice i njihovi službenici, mladi ne vjeruju da im mogu poslužiti kao mehanizmi podrške kod rješavanja problema. Kod svih triju vjerskih zajednica detektira se veliko nepovjerenje prema vjerskim službenicima. Mladi su percipirali da većina vjerskih službenika djeluje po principu „slušaj što ti govorim, ne gledaj što radim“. Pored toga, mladi ne vjeruju da vjerski službenici imaju dovoljno znanja da bi im mogli pomoći kod rješavanja problema, odnosno sumnjaju u njihove kompetencije jer smatraju da su vjerski službenici zaduženi isključivo za vjerska pitanja (mise, sakramente i slično). Također, mladi se boje osude i neprihvatanja njihova načina razmišljanja i vremena u kojem žive. Ali ipak, kao stabilan i jak mehanizam podrške kod rješavanja problema mladi ljudi koriste molitvu kroz koju imaju osjećaj da nisu sami, da netko čuje i vidi i da će sve biti u redu.

S druge strane, dijametralno su suprotna razmišljanja mladih koji pripadaju nekom formalnom vjerskom pokretu (npr. Frama). Tu su mladi stekli mnogo više povjerenja prema vjerskim službenicima i njihovu djelovanju. Razvijali su i jačali svoj identitet i svoje kompetencije. To je

vjerojatno zbog toga što kroz ove formalne vjerske pokrete mladi imaju priliku bolje upoznati i svoju vjeru, ali i vjerske službenike kroz vrijeme koje provode zajedno, te kroz sve ono što se čini kroz određeni pokret (druženja, putovanja, humanitarne akcije, susreti i slično).

Iz svega je jasno da je nužno da vjerski službenici moraju biti ti koji će se približiti mladima, prihvati ih sa svim njihovim potrebama i načinima života, sudjelovati u njihovim aktivnostima, organizirati različite edukativne i zabavne sadržaje za mlade, stalno ih pozivati u zajednicu, podržati ih u njihovim nastojanjima da se na bilo koji način aktiviraju u zajednici (pjevanje, gluma, sport, izlet, humanitarna akcija, ekološka akcija i slično).

Što se nudi mladima - (ne)formalne organizacije po gradovima

Izražene su velike razlike u poznavanju sadržaja koji se mladima nude u ispitivanim gradovima. Opći dojam je da se upoznatost uglavnom svodi na sportske aktivnosti koje se naplaćuju, te sporadična predavanja na različite teme ili događanja iz kulture, koja posjećuje uvijek isti, uski krug ljudi.

Sudionici su zajedničkog mišljenja da njihova vlastita nezainteresiranost i neaktivnost prednjači pred stvarnim nedostatkom ponude. Ipak, udruženja ili klubovi ili pojedinci, svi koji već postoje i samostalno ili formalno organiziraju aktivnosti za mlade, trebali bi biti jasniji i glasniji, kako bi doprijeli do šireg kruga zainteresiranih.

Frama je poznata u gradovima sa sudionicima pretežno katoličke vjeroispovijesti i ocijenjena je pozitivnom, a njezine aktivnosti korisnima.

Zenica

Slabo poznata, gotovo nepostojeća udruženja ili programi za mlade. Sve što se nudi naplaćuje se.

Živinice

(Ne)formalno udruženje za (mlade) žene u okviru IZ-a, koje je otvoreno za sve, te nudi različite besplatne aktivnosti, ali očito

nedovoljno glasno/jasno. Samo jedna sudionica je aktivna pri ovom udruženju.¹⁸ Također, samo jedna sudionica je uključena u Omladinsku banku koju podržava Fondacija tuzlanske zajednice, aktivna i educira se po različitim temama.

Ja sam trenutno član Omladinske banke koju podržava Fondacija tuzlanske zajednice¹⁹, i dosta učimo na tim radionicama. Sve je poučno, uče nas filantropiji, ekologiji, svemu što nama treba u životu. O tome što da radimo poslije srednje i sve to.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Pa evo, mi smo s Omladinskom bankom imali kamp. Sad u avgustu. Drago mi je što sam član Omladinske banke zbog tog kampa. Tu smo upoznali osobe iz Lukavca, Drvenika, Kalesije, Tuzle i dosta smo toga naučili. Preljepo iskustvo je bilo. Četiri dana i bilo je plaćeno. Mi nismo ništa plaćali jer je sve platila Omladinska banka.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Cazin

Slabo poznata, gotovo nepostojeća (ne)formalna udruženja ili programi za mlade. Asocijacija srednjoškolaca BiH²⁰, samo jedna sudionica aktivna, koja je i inače nadprosječno društveno angažirana.

¹⁸ Udruženje "Izvor Selsebil" Živinice, <https://akos.ba/>; https://heil.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1066010110247974&id=334104930105166

¹⁹ Omladinska banka je program Fondacije tuzlanske zajednice koja uključuje mlade u aktivnosti za dobrobit zajednice. U okviru ovog programa stvara se mreža mladih uključenih u odbore Omladinskih banaka koji donose odluke i distribuiraju grantove za podršku projektima koje vode mladi u Tuzli, Lukavcu, Kalesiji, Srebreniku i Živinicama. <https://www.fondacijatz.org/page/39/1097>

²⁰ Asocijacija srednjoškolaca u Bosni i Hercegovini (ASuBiH) je nevladina, nestranačka i nepolitička organizacija čiji je osnovni cilj poboljšanje statusa srednjoškolaca u zemljama u kojima su učenici srednjih škola učesnici u programu. <http://www.asubih.ba/>

Nešto malo drugih aktivnosti (njemački jezik, dramsko udruženje, pa čak i sportski klubovi u izumiranju) se plaća i nisu naročito posjećeni.

Novi Travnik

Postoji formalni Centar za zabavu i edukaciju mlađih, ali nitko od sudionika nije upoznat s njegovim aktivnostima (također nisu znali je li samostalan ili djeluje u okviru Općine). Nasuprot tome, prisutna su različita sportska društva koja su aktivna i cijenjena. Navedene posebno mažoretkinje, kao i aktivni nogometni i košarkaški klub(ovi).

Više sudionika su članovi udruženja Frama²¹ i imaju pozitivna iskustva s organiziranim aktivnostima (otvoreni razgovori na zadane teme uz mogućnost predlaganja + posjeti gradovima), ali ističu da i njih prati predrasuda isključivo vjerske orijentiranosti.

Ja sam prvi smatrao da je to (Frama, op.a.) samo vezano za Crkvu. Da se moli i to.

(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

Široki Brijeg

Prisutan je širok dijapazon aktivnosti (uglavnom komercijalnog karaktera) za mlade koji doprinose kvalitetnu popunjavanju njihova vremena. Dostupni su različiti sportovi, glazbena škola, školske sekcije, (vrlo aktivna i popularna) Frama, Mlado sunce (katolička mladež, iako formalno NVO), Vijeće mlađih (NVO), te veliki broj kulturno-umjetničkih društava.

U našem Širokom ima 16 društava, odnosno kulturno-umjetničkih društava. Mažoretkinje i navijačice. Ima nogomet, rukomet, ima košarka, škola plivanja. Ima i ženski nogometni klub.
(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

²¹ Frama je kratica za zajednicu, tj. bratstvo mlađih koje se naziva Franjevačka mladež.
<https://www.frama-ofs.com/> (Preuzeto 22. 4. 2021.)

Više sudionika je do fakulteta bilo aktivno u Frami i imaju pozitivna iskustva s njihovim organiziranim aktivnostima, ali su svjesni da i njih prati stereotip vjerske isključivosti.

*Frama je samo za katolike. Ali, opet, u Širokom su svi katolici.
(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)*

U tijeku je i samoaktivacija i pokretanje Tribine za mlade, nekoliko sudionika je dio te skupine te će, u suradnji sa svećenikom, organizirati predavanja na različite teme.

Nas je prije u Frami bilo baš puno, bilo nas je preko 200 i sad svi koji to prerastu nemaju što.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Mislim da donose da kvalitetno provodimo vrijeme, mislim dok sam bio u Frami, stvarno sam osjećao da kvalitetno provodim vrijeme i doprinosim razvoju, kako svom osobnom, tako i mogao sam pomagati drugima. Tu sam se baš pronašao, sebe izgradio i izišao spremam za sve.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Orašje

Sudionici ne znaju da trenutno postoje organizacije koje se (ne) formalno bave mladima (formalno postoji Dom kulture financiran od Općine, ali osim prostora i uposlenice, sadržaji su [gotovo] nepostojeći i/ili slabo posjećeni).

Prije rata je postojao Omladinski dom, ali zgrada nije više u funkciji.

Poznata im je Frama, dio sudionika svojedobno je bio njezinim članovima, ali o iskustvu izvješćuju bez prevelika entuzijazma. Komentirano kako susjedni, mnogo manji, Domaljevac čak i u Frami ima veću skupinu - s jedne strane u Orašju su izgleda svi za sve slabo zainteresirani, a tamo je voditeljica angažirana i kreativna časna sestra.

Ostala su događanja ocijenjena kao sporadična, već standardna (i dosadna), ne nedostaje prostora, međutim nedostaje sadržaja, ali i interesa.

Banja Luka

Postoje mnoga (ne)formalna udruženja za mlade: Dom omladine, *Zdravo da ste*²², Studentsko pozorište²³, Ruski centar²⁴, Američki kutak²⁵ koji nude različite i besplatne, ali i aktivnosti koje se plaćaju, međutim nisu naročito posjećene (apatija + ne(u)poznatost + kratak vijek).

Kod nas ništa nije stabilno. Tipa, bude nekad neka postavka i onda odjednom nema. Sve bude lijepo, ali dođe netko drugi s drugim interesima i zamijenjen.

(Banja Luka, M, 25-30 god.)

Trebinje

Postoji slabo posjećen Dom mlađih²⁶ koji ne nudi edukativne radionice ili druge sadržaje, ali nudi teretanu te prostor za održavanje predstava i manifestacija (uključujući maturalne zabave).

²² Zdravo da ste je skupina profesionalaca, volontera i posvećenih pojedinaca koja pomaže ljudima u nevolji i onima kojima je potrebna podrška u razvoju. Također usmjereni su ka zaštiti prava djece i mlađih. <https://www.zdravodaste.org/latn/>

²³ Studentsko pozorište je organizacija u kojoj se okupljaju studenti banjolučkog Univerziteta, srednjoškolci i svi zaljubljenici u kazališnu umjetnost. www.studentskopozoriste.org (Preuzeto 22. 4. 2021.)

²⁴ Cilj Ruskog centra je da se na jednom mjestu objedine sve potrebne informacije i resursi koji su potrebni da bi se uspješno naučio ruski jezik, posjetila Rusija, provelo određeno vrijeme tijekom studija na praksi, te uspješno prešao cijeli put potreban za odlazak na usavršavanje ili školovanje u Rusiji.

<http://www.centarzaafirmacijuirazvoj.org/centar-za-ruski-jezik-kulturu-russki%D0%B9-ugolok/> (Preuzeto 22. 4. 2021.)

²⁵ Američki kutak je mjesto za povezivanje, učenje i inovacije s različitom opremom (od robotičkih setova, 3-D printer-a, tableta do knjiga), koje mlađima omogućava vještine 21. stoljeća i otkrivanje vlastitih talenata kroz zabavu i druženje putem održavanja radionica, sati engleskog jezika, kao i okupljanja ljubitelja knjiga te predavača iz raznih oblasti. <https://www.facebook.com/American.Corner.Banja.Luka> (Preuzeto 22. 4. 2021.)

²⁶ Dom mlađih je gradski prostor koji koriste omladinske organizacije. <http://www.mostar-fair.com/en/content/javna-ustanova-dom-mladih-trebinje> (Preuzeto 22. 4. 2021.)

Osim Asocijacije srednjoškolaca BiH, sudionici nisu upoznati s drugim formalnim organiziranjem mladih.

Najčešće bude neki klub pa se raspade, podijele se ljudi, dođe do problema finansijskih i onda se dogovore da se raspade, i lakše je tako i nitko ne želi ništa organizirati.

(Trebinje, Ž, 15-18 god.)

Bijeljina

Sudionici ne znaju da postoje organizacije koje se (ne)formalno bave mladima.

Nekad je postojao Dom omladine, ali nitko nije sudjelovao i za njega i ne znaju svi.

Mostar

Sudionici nisu upoznati s (ne)formalnim organiziranjem mladih i smatraju da postoje samo pojedinačni i pokušaji *pro forme*. Centar za mlade bi kvalitetno ispunio vrijeme mladih, istodobno ih okupirajući dalje od kladionica i drugih „modernih“ načina besposličarenja.

Bude toga nekad, ali to je više pro forme. Opet se ne radi ništa po tom pitanju. Uradi predavanje koje mora, i ode, ne bude posjećeno dovoljno.

(Mostar, M, 25-30 god.)

Spontano spomenut (islamski) Kulturni centar *Kralj Fahd*²⁷ koji nudi različite, besplatne aktivnosti, a interesiranje prevladava kod mladih različitih nacionalnosti.

²⁷ Kulturni centar *Kralj Fahd* teži suradnji s društvenom zajednicom i pružanju podrške intelektualnom i društvenom razvoju Bosne i Hercegovine, prateći suvremene tijekove u društvu i obrazovanju. <http://www.kckfmostar.com/> (Preuzeto 22. 4. 2021.)

Sarajevo

Nema univerzalno poznate organizacije ili neke u čijoj akciji su svi sudjelovali. Pojedini sudionici su spominjali različite organizacije koje se (ne)formalno bave mladima:

- (najpoznatija, ali opet nedovoljno i više po nazivu) ASuBiH
- (islamski centar) *Kralj Fahd*:²⁸ navedeno je da nude besplatne i raznolike aktivnosti i da su otvoreni za sve, ali da ga zbog lokacije (i percipiranog vjerskog ekstremizma) sudionici slabije koriste
- Mreža mladih: nekoliko sudionika, volontiranje, edukativna predavanja, ali s prefiksom „islamski“ uz primarno uzorkovanje kroz IZ.²⁹
- *Let's do it*:³⁰ voloterske akcije čišćenja okoline i sadnje drveća
- NCM Ivan Pavao II.: spomenut je samo od sudionika koji su pohađali/pohađaju Katolički školski centar, s kojim su ga u okviru vjeronauka posjetili i jedan sudionik je, osobno, kroz izravan kontakt od zaposlenika/svećenika bio pozvan sudjelovati u aktivnostima.
- Nije spomenuta Frama.

Sarajevo je jedini grad gdje je spomenuto da je društveno koristan rad uveden kao obvezan dio nastave, kao tip školskog predmeta, te se bez dokaza o minimumu sati ne može dobiti diploma. Pojedine sudionike je to potaknulo da se aktivno uključe, i takvi su brzo postigli minimalni broj traženih sati te su nastavili s volontiranjem. Drugima je to dodatna obveza te traže prilike, obično pred kraj godine, gdje bi mogli dobiti „i taj potpis“, bez stvarnog zalaganja i volonterskog angažmana.

Mi sad u gimnazijama imamo potrebnih 40 sati društveno-korisnog učenja/volontiranja i tako da mi ne možemo dobiti diplomu ako to ne uradimo.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

²⁸ <https://www.kf-cc.ba/> (Preuzeto 22. 4. 2021.)

²⁹ Radi se o društvenim aktivnostima mladih koje se odvijaju pri svim džematima. <http://muftijstvosarajevsko.ba/mrezamladih/> (Preuzeto 22. 4. 2021.)

³⁰ <http://letsdoit.ba/> (Preuzeto 22. 4. 2021.)

Brčko

Troje sudionika je trenutno ili ranije bilo aktivno u nevladinom sektoru, pa postoje izražene razlike u upoznatosti s aktivnostima za mlade. Jedan od sudionika je čak bio *Najvolonter 2018. u BiH*. Iz svega navedenog izgleda da istodobno postoje dvije posve suprotstavljene realnosti za mlade Distrikta: općenito prevladavajuća kombinacija nezainteresiranosti i neinformiranosti naprama dovoljno brojnoj kritičnoj masi koja je vrlo aktivna, uključena i uživa benefite brojnih, raznovrsnih programa financiranih s različitih strana (uključujući i EU i Vladu DB-a).

Spomenute:

- ASuBiH
- (Islamski centar) pri džamiji (Atik-savska)³¹
- PRONI³²
- Vermont³³
- Svitac³⁴
- Vijeće mladih
- District team (novi, ali (već) aktivni).³⁵

³¹ <http://medzlisbrcko.ba/dzemati-imami/dzemat-savska-dzamija/> (Preuzeto 22.4.2021.)

³² PRONI Centar za omladinski razvoj je nevladina, neprofitna i nestranačka organizacija osnovana s ciljem organiziranja i provođenja obrazovanja u području socijalnog rada s mladima uz promoviranje volonterizma među aktivnim građanima. <http://www.proni.ba/> (Preuzeto 22. 4. 2021.)

³³ Omladinski centar Vermont radi na afirmaciji mladih ljudi i njihovu angažiranju u društvu. <https://www.facebook.com/ocvermont/> (Preuzeto 22. 4. 2021.)

³⁴ Svitac je multietnička omladinska umjetnička organizacija sa sjedištem u Brčkom. Od osnivanja do sada primjenjuju kreativne umjetničke i obrazovne aktivnosti kako bi potaknuli pomirenje u zajednici. <http://fireflybosnia.org/> (Preuzeto 22. 4. 2021.)

³⁵ District team je neformalni pokret mladih aktivista iz Brčko Distrikta BiH. <https://www.facebook.com/pages/category>Youth-Organization/District-team-159395138249891/> (Preuzeto 22. 4. 2021.)

ZAKLJUČNE MISLI

Sumirajući rezultate po gradovima BiH, možemo zaključiti da mnoštvo mladih nije upoznato s (ne)formalnim organizacijama mladih u njihovim gradovima ili smatraju da su aktivnosti takvih organizacija dosadne, spорадичне, neprilagođene, prolazne, kratkotrajne, nestabilne i slično.

Ističe se, po mjestima s većinskim katoličkim pučanstvom, poznavanje i sudjelovanje u aktivnostima Frame kao vjerske organizacije koja je prepoznata da dobro i aktivno radi s mladima.

Može se zaključiti da neformalne organizacije koje se bave radom s mladim ljudima moraju biti glasnije u svom pozivanju mladih na sudjelovanje u njihovim aktivnostima (putem škola, vjerskih zajednica te klasičnim i digitalnim načinima oglašavanja).

Trebalo bi se izići prema mladima, ponuditi im sadržaj koji će ispuniti njihove potrebe i očekivanja, potaknuti ih na društveno-koristan rad kao što je slučaj u Sarajevu gdje je društveno-korisno volontiranje uvedeno u nastavu jer su mlati često izgubljeni u traženju mjesta i načina na koje bi bili korisni i produktivni.



AABECEDA ŠTO MLADI ŽELE – AKTIVNOSTI CENTRA ZA MLADE

Nakon što smo s mladima razgovarali o općenitim pitanjima i situaciji s obzirom na ponudu za mlade u njihovim gradovima, u ovom dijelu ćemo analizirati i njihove odgovore o tome kako oni vide jedan centar za mlade. Sudionici istraživanja su iskazali interes za najrazličitije aktivnosti koje se prema intenzitetu interesa mogu podijeliti u tri skupine:

- visok interes: (gotovo) svi
- srednji interes
- pojedinačni interesi.

...visok interes

- strani jezik (engleski, njemački)
- fitness/sport
- dodatno obrazovanje i usavršavanje
- edukacije
- profesionalne edukacije
- unaprjeđenje računalnih vještina, programiranje i sl.

Strani jezik:
engleski, njemački.

Fitness/sport:
nedostaju aktivnosti koje su za „starije“ amatere.

Dodatno obrazovanje i usavršavanje:
kao način zarade, dopune prihoda ili čak mogućnost razvoja vlastitog (mini) biznisa:

- zanati: moleri, krojači/šnajderi, frizeri, kozmetičari, maseri, make-up i nail artisti, daktilografija
- tehničke/informatičke: CNC operater, servisiranje mobitela i računala
- umjetnost: DJ-ing, fotografija, grnčarstvo, izrada predmeta uporabne vrijednosti.

Edukacije:

- goruće teme, npr. „odlazak mladih”
- osnove kuhanja (za samostalan život)
- mentalno osnaživanje mladih
- o zlorporabi duhana/alkohola/droga
- štetnost „trendovskih” ponašanja poput klađenja, posjeta nargila barovima
- štetnost pretjerana boravka pred zaslonima/korištenja mobitela i računala
 - teme iz „zdravog stila življenja” koje se poistovjećuju isključivo sa „sportskim stilom života”.

Stručna usavršavanja:

- *soft skills*: komunikacija, radne navike i sl.
- osnove poslovne komunikacije
- poduzetništvo mladih: od ideje do realizacije
 - kako naći prvi posao: pisanje CV-ja, procedura, ponašanje na intervjuu
 - LinkedIn i umrežavanje kao alati za zapošljavanje.

Unaprjeđenje računalnih vještina, programiranje i sl.:

kao posao budućnosti. Koje se nedovoljno i neadekvatno obrađuje kroz školski program, a percipirano se (brzo i lako) da naučiti. Sudionici u Mostaru idu korak dalje, konkretno ih zanimaju programski jezici C+, C++, kombinacija učenja osnova, uz mogućnost instrukcija za studente. Dok sudionik u Sarajevu smatra da je dostupnost svedena samo na osnove, te da daljnji napredak, koji jamči profesionalno bavljenje, zahtijeva puno uložena novca u edukaciju.

...srednji interes

- susreti mladih iz različitih gradova
- osnove informatičke pismenosti (MS Office)
- volontiranje i humanitarne akcije

- glazbeno obrazovanje
- grafički dizajn
- posredovanje za prvo zapošljavanje
- projekcije filmova
- posredovanje za profesionalnu orientaciju nakon osnovne i srednje škole: „Koja škola/fakultet je za mene?”

Volontiranje i humanitarne akcije:

Kroz pomoć finansijski ugroženim i kategorijama poput djece s posebnim potrebama.

S druge strane, neki oblik masovnog društveno poželjnog rada: ekološke akcije (radne akcije čišćenja, pošumljavanja i sl.).

...pojedinačni interesi

- izrada mrežnih stranica
- književne i poetske večeri
- tečaj prve pomoći
- plaćena praksa/poslovi za učenike (centar bi služio kao posrednik za uvezivanje poslodavaca i mladih korisnika koji bi obavljajući sitne poslove, nešto ipak i zaradili)
- planinarenje
- posredovanje za manje/sezonske poslove
- praksa za tek svršene učenike/studente pedagoških zanimanja
- produženi boravak za djecu uz pomoć pri izradi zadaće
- programi „kulturnog uzdizanja”: predstave, drame, komedije i *stand up* večeri
- susreti i turniri društvenih igara (za one koji vole druženje, a još se osjećaju kao djeca).

A kome bi se sve to moglo ponuditi?

Mišljenja tko su sve „mladi“ su se razlikovala, ali glavnina sudionika smatra da bi „centar za mlade“ bio za široki dobni raspon korisnika, od onih u ranom pubertetu (od 12 godina) sve do onih u 20-ima. Često se argumentiralo da treba započeti što ranije jer su već srednjoškolci „izgubljeni slučajevi“ (zbog manjka interesa, apatije i drugih spomenutih razloga, udruženih sa školskom (pre)opterećenošću).

Prevladavalo je mišljenje da nakon osnovne škole osjetno nedostaje organiziranih izvanškolskih aktivnosti, osim za one koji su u nekom sportskom klubu. Također, kako se još dalje odrasta, sve je manje prilika – onima koji počinju raditi stvarni odrasli život počinje već sa završetkom srednje škole, a i oni koji studiraju slabo su uključeni u bilo kakve organizirane aktivnosti.

Samo su sudionici iz Mostara spomenuli da bi vrijedilo razmisiliti o svojevrsnom *cross overu* i na starije korisnike (izvan zamišljenog dobnog okvira od 15-30 god.) - koji bi mogli biti i predavači i korisnici.

A tko bi to sve napravio?

Mislim da mladeži baš to fali, da ih savjetuje i da ih usmjerava što bi bilo najbolje da radi, od čega će dobro zaraditi. Gde god sam bio u svijetu video sam da mladež svašta radi. Danas ćete teško naći mlada čovjeka da je neki majstor. Da će vam nešto uraditi.

(Zenica, M, 25-30 god.)

Pa, na primjer, ova generacija provodi dosta vremena kući, za telefonom, ništa ne radi i tu dolazi do raznih medicinskih problema, gojaznosti. Čisto onako da se fizički aktivira, da budu fizički aktivni. Ne mora to sad biti neki sport, nego ustaneš, prošećeš se...

(Živinice, M, 15-18 god.)

Djeca su danas više asocijalna. Mislim ne komuniciraju s drugima i sve se svodi na elektroniku, na poruke.

(Živinice, M, 15-18 god.)

Moji roditelji su poljoprivrednici, pate se, rade. Mislim, ima se nešto, ali non-stop su u tome. I onda mi ne bismo imali slobodnog vremena još više. Tako da mislim da je zemljoradnja, barem po mom mišljenju, nešto što nije tako unosno, a zahtijeva jako puno truda.

(Orašje, Ž, 25-30 god.)

Pa trebalo bi biti mjesto gdje se okupljaju mladi ljudi, da se tu okupe, da razmjenjuju iskustva s drugim ljudima, da nauče jedni od drugih svašta, da podijele savjete, iskustva, da šire ideje.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

Druženje, neka rekreacija, sve više mladih se zatvori u sobi, na internetu, Facebooku, Instagramu, neka otuđenost, opet da bi bilo primamljivo, treba imati neki kvalitetan sadržaj koji bi privukao mlade ljude. Što kaže kolegica, možda neka putovanja, možda nešto u što ne treba puno uložiti, a činilo bi to sadržajnim.

(Bijeljina, M, 19-24 god.)

Mislim da je sve OK učiti od profesionalca, ali vršnjak vas navede da dođete i da ostanete.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

ZAKLJUČNE MISLI

Iz gore navedenog očito je da mladi imaju ideja kako bi trebali izgledati centri za mlade i što sadržavati. Udržene snage „starijih“, ali uz obveznu nazočnost vršnjaka. Glavninu organizacijskog dijela trebali bi voditi iskusni „stariji“ profesionalci (organizacija svih aktivnosti, koordinatori različitih projekata i odgovorni za financije), dok bi treneri/predavači bili preferirano vršnjaci radi lakšeg poistovjećivanja i veće uvjerljivosti. Oni bi također bili i svojevrsni *role modeli*, ali i inicijalni *word of mouth*.

AABECEADA ŠTO MLADI ŽELE

- BUDI (NOVI) KORISNIK CENTRA ZA MLADE

Inicijalno, sudionici su bili veoma skeptični da bi (novi) centar za mlade ikako mogao zaživjeti. Pozivali su se na probleme spomenute na samom početku, kako one koji se tiču neuređenosti lokalnih zajednica (i društva), tako i na pasivnost mladih. Nisu ulazili u detalje koji bi se ticali lokacije, uposlenika, tema, načina financiranja, već su *a priori* ideju odbijali, što je jedna od izraženih reakcija na sve predložene teme u usmjerenoj raspravi – unaprijed gotovo, odustajanje i bez pokušaja.

*Ne bi bilo moguće zato što mladi nisu zainteresirani, nisu motivirani.
(Bijeljina, Ž, 19-24 god.)*

(problem je) Nezainteresiranost mladih. Da jednostavno neće doći tu jer, na primjer, ako je to nedjeljom, onda: „Joj, pa meni je nedjelja. Meni je bolje prespavati, što ja moram ići tu bezveze.” I onda će taj centar biti prazan.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

To je ono što su djeca sve više i više povučena. Jednostavno gubi se ono da se druže. I zato smo mi sad potpuno bez ideja, totalno. Jer i mi smo jedni od tih koji su povučeni. I zato se ničeg ne mogu sjetiti. Što god hoću kazati, sjetim se da imam to, da to mogu i inače.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Zato što smo nezainteresirani. Sada je nama najvažnije da ja čulim na mobitelu tri sata, pa da ja vidim što se događa. Iako me vijest što se u nekim državama događa ne zanima, ipak, eto da ja vidim, da ja lajkam, ako ništa to kako se tko našminkao. Mislim da je to trenutno najbitnije, a ne da idemo na neka druženja.

(Novi Travnik, Ž, 15-18 god.)

Vi spominjete stalno centre za mlade, ali kada o tome govorimo, ja mislim da je to osuđeno na propast. Ne vidim

da će se išta promijeniti nakon osnivanja centra za mlade. To možda bude ograničeno na jednu skupinu ljudi ili jedno mjesto, ali to nije dovoljno. Taj centar bi trebao bit jak kao država da nešto promijeni, što ne vjerujem da je moguće.

(Banja Luka, M, 25-30 god.)

Ipak, potaknuti i ohrabreni, sudionici su predložili raznolike načine animiranja (novih) korisnika:

- digitalna kampanja (*Instagram, SnapChat*) *catchy* naziva/teme
- glazbeni *event* s regionalnim zvjezdama (npr. Jala Brat)
- *influenceri*:
 - Youtube (Sarajevo: Amir Hadžić; Banja Luka: Klinac, Državni posao)
 - sportski
 - bilo koji celebrity kao zaštitno lice kampanje centra za mlade
- klasična kampanja:
 - uživo po školama i fakultetima
 - uživo po kafićima
 - u tradicionalnim medijima
 - oglasi na vidnim mjestima u gradu
- mrežna stranica - suvremenog dizajna i dobro organizirana, pregledna i redovito ažurirana
- aktivnosti koje su profesionalno organizirane i stručno vođene
- kompetencije i kreativnost voditelja aktivnosti za mlade.

Mislim da bi mladi ovdje više bili zainteresirani kad bi imali neko kretanje, da se negdje ide. Da idemo, recimo, u Sarajevo malo i slično.

(Cazin, Ž, 18-24 god.)

Mislim da to bilo super ako bi bili ti izleti uz pomoć nekih sponzora jer Cazin ima dosta poduzetnika i to bi možda bilo besplatno. Organizirati druženje i sa srednjoškolcima i s ostalim mladima.

(Cazin, Ž, 18-24 god.)

U Domaljevcu je puno ljudi u Frami, a ovdje baš i nije jer tamo ima časna sestra koja je jako zanimljiva, koja zna motivirati djecu i mlade.

(Orašje, Ž, 25-30 god.)

I kad te netko tako preko FB-a pozove, ti vidiš i kao: „Otići će“, i za sedam minuta zaboraviš. Nekako, kad bi mi netko uživo rekao, ja bih to zapamtio. I ako je to moj frend, ja bih s njim i otišao.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Problem je što nije dobro promovirano to, ne zna se, a za koncert za Rastu se zna.

(Sarajevo, Ž, 15-18 god.)

Mislim da ima zainteresiranih, ima ljudi koji idu. Možda većina ne ide, ali isto vjerujem da dobar dio njih razmišlja „bi l' il' ne bi l', ali nemam s kim ići, tako da neću“.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Mislim i nema vremena, ako izlazim s prijateljima, idem u školu - kad ću otići u tu nevladinu organizaciju da ju posjetim? Potrošim vrijeme, sat dok dođem tamo, sat dok se vratim, a ništa nisam dobio.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Ja mislim da ono s vršnjacima, da upoznamo nove ljude, da je to najvažnije. Kroz neko druženje da utječemo na dobra djela jer mi, ono, družimo se, ali opet nema ništa, po kavama i uvijek ista ekipa.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

ZAKLJUČNE MISLI

Kroz cjelokupni razgovor s mladim ljudima koji su sudjelovali u ovom istraživanju, prožima se nepovjerenje mladih u cjelokupno bh. društvo pa su tako mladi jako skeptični i po pitanju djelovanja jednog centra za mlađe, kako zbog nezainteresiranosti i apatije mladih, tako i zbog nepovjerenja u cjelokupni sustav, odnosno sve one mehanizme koji bi trebali mladima biti podrška, sigurnost, stabilnost i oslonac.

Međutim, kao i za sve do sada obrađene teme, na mali poticaj mladi imaju mnoštvo ideja o tome kako bi jedan centar za mlađe, u današnje vrijeme, iz njihove perspektive trebao izgledati i što bi trebao ponuditi mladima. Sagledavši situaciju kroz gradove BiH, možemo zaključiti da su mladi u pravu kada su nepovjerljivi prema sustavu jer često ono što im nudimo nije u skladu s njihovim potrebama i interesima. Sustav je, čini se, zarobljen u nekom prošlom vremenu i nikako ne dopušta mladima da žive svoje vrijeme i svoje interese koje oni jasno izreknu kada im se pruži mogućnost iskazati svoje želje i potrebe.

Nameće se zaključak, kao i u svakom poglavljtu do sada, da je nužno slušati mlađe, približiti im se tamo gdje se oni nalaze te im pružiti stabilnost i podršku u onome što oni žele i što ih ispunjava. To znači da svi oni koji rade s mladima moraju znati kako im se približiti preko društvenih mreža, koje aktivnosti im ponuditi kako bi se mlađi odazvali, ali prvenstveno trebaju voljeti mlađe, razumjeti ih, željeti biti blizu njih, slušati ih, pratiti ih u njihovu odrastanju, biti kreativni i kompetentni za rad s mladima, znati kako ih motivirati, osnažiti, potaknuti i biti tu za njih.



AABECEADA ŠTO MLADI ŽELE

- CENTAR ZA MLADE U OKVIRU VJERSKE ZAJEDNICE

Svi sudionici su smatrali da centru za mlade koji djeluje unutar određene vjerske zajednice to predstavlja prepreku pri animiranju mlađih. U prilog ovom mlađi koji su angažirani u organizacijama koje djeluju u okviru vjerskih zajednica, naveli su niz primjera prema kojima njihovi vršnjaci (iste religijske pripadnosti) „na prvu“ (bez ikakva iskustva) odbijaju ponuđene aktivnosti zbog povezanosti s vjerskom zajednicom.

Mi imamo jednu organizaciju koja je nedjeljom. Ona je oko 11 sati. Čisto iz razloga što je organizira Islamska zajednica, nitko neće, mislim nije baš nitko, ima nas jedno 10-15, da dolazi jer misle da je to nešto vjersko. A ljudi iz čitave BiH dolaze, neki predavači, ljudi s fakulteta dolaze pričati o nekim temama. I to je toliko neobvezno, ali neće mlađež da dolazi. Iako je besplatno i upozna se dosta društva, mlađež neće. (Zašto ni vi nećete?) Pa ne znam, svatko treba ići u čemu se pronalazi.

(Kakve su bile teme pa se nitko nije pronašao?) Nitko nije ni došao, pa ni ne znaju kakve su teme. Neće ni pokušati. I u Zagreb se išlo besplatno. Ekskurzija besplatno. Bio je poziv u školi preko razglosa. Nitko se nije javio.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Kod nas dosta smatraju: „Aaa, ti ideš na Framu, ti ideš u crkvu, ti si ovakav, onakav.“

(Kakav? Što kažu?) Ma to je većinom predrasuda. Negativna. Misle da je to samo molitva.

(Novi Travnik, M, 15-18 god.)

Ne paše svakome sve, možda neki ne žele u Framu, a katolici su.

(Široki Brijeg, Ž, 19-24 god.)

Pa... bude ono: „Što ćeš ti tamo? Da ti pune glavu.“ Imaš osjećaj da tamo ako odeš, da će mi pop pričati dok se igra nogomet.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Da imate u centru Banje Luke pravoslavni centar za mlade, mislim da mladi ne bi išli jer ne žele da netko utječe na njih.
(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

Gadno ti je uspjeti ovdje, u ovoj okolini, ako imaš bilo kakav nacionalni ili vjerski prefiks.

(Zenica, M, 25-30 god.)

Međutim, istodobno su i u Mostaru i u Sarajevu sudionici različitih nacionalnosti istaknuli da idu i/ili da znaju mlade koji idu u Kulturni centar *Kralj Fahd* ili zbog edukativnih sadržaja koje nude ili na „termine“ (sportske aktivnosti i teretanu) koji su besplatni. I iako je izneseno da i prema njima postoje/su postojale predrasude, očito je da su ih uspjeli prevladati i privući mlade.

Pa ima kod nas Islamski centar Kralj Fahd koji ima te različite tečajeve. Oni koji vam sve to besplatno daju, radionice i tečajeve. I odziv je jako dobar, čak dolaze mladi iz Jablanice i Stoca.

(Mostar, M, 25-30 god.)

Pa ja prva kad sam čula za to, raspitivala sam se što se događa. Kažu: „Nitko ništa, niti vjera niti nacija niti netko upire prstom u tebe.“ Ne znam (kako je prvi nemusliman tamo otisao, op.a..), netko je nekad bio prvi i prenio je drugima da je otvoreno za sve.

(Mostar, Ž, 25-30 god.)

Ja imam prijateljicu koja je isto Hrvatica, koja tamo ide na tečaj njemačkog.

(Mostar, Ž, 25-30 god.)

Meni je stan odmah pored džamije na Alipašinom, dakle i pored Kralj Fahd centra. Tamo ne možeš slobodan termin naći. I dolaze svi.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

A kad sam ja babi rekao da tamo hoću na tečaj programiranja, on je meni odmah rekao da će mi oni mozak puniti svojom propagandom. I nisam otisao.

(Sarajevo, M, 15-18 god.)

Ovi centri su privukli, prije svega, nudeći besplatno sadržaje za koje su oni zainteresirani, a koji se na drugim mjestima naplaćuju. I podižući informiranost o tome što nude, a onda su sami korisnici „proširili glas“ da su svi dobrodošli i naglašavajući da ti sadržaji nemaju vjersku orijentaciju, niti vjersku pozadinu.

Pa vidite, ako je nešto nekome potrebno, ti neki programi i slično. Na primjer netko ima želju naučiti engleski jezik ili ima problem s računalom, želi naučiti. I tamo netko naplaćuje to sve, a u Kralj Fahdu daju besplatno. Zašto ne bih?

(Mostar, Ž, 25-30 god.)

Najveći naglasak na to da je besplatno. Dosta ja znam ljudi koji bi djecu usmjerili ka sportu, ali nemaju financija. Ja ne znam ima li kod nas u Zenici jedan centar gdje se nudi besplatno sport, besplatno tečajevi i likovni, glazbeni sadržaji. Ja sam kad sam išla u školu, išla na sve moguće sekcije, ali tu se sve završava kada završite osnovnu školu.

(Zenica, Ž, 25-30 god.)

Međutim, mladi pravoslavne vjeroispovijesti (Banja Luka, Bijeljina, Trebinje) bili su značajno zatvoreniji te nisu mogli vjerovati da bi jedan centar, koji bi djelovao u okviru bilo koje druge vjerske zajednice (izvan pravoslavne), mogao privući mlade pravoslavce. I djelovati „neutralno“.

Ukoliko pričamo na nivou BiH, možda bi roditelji bili skeptični ako bi neka vjerska zajednica organizirala, a oni druge vjere. Bilo bi pitanje imaju li neke skrivene namjere u svemu tome.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

To bi bilo veoma teško jer balkanski um je općenito takav da imamo predrasude o drugim vjerama. I sada, kada se

spomene da se netko druži s Bošnjacima, Hrvatima, nije bitno, obično bude: „Preuzet ćeš njegovu vjeru.“

(Trebinje, Ž, 15-18 god.)

Mislim da ne bi trebalo miješati centar za mlade i vjersku zajednicu. Zato što bi trebalo biti otvoreno za sve ljude, bez neke vjerske predispozicije.

(Bijeljina, Ž, 19-24 god.)

Evo slažem se s kolegicom. Kao što kaže, neki opći centar, bez da ima vezu s vjerom. Kod nas su teške teme da se priča o vjeri, o nacionalizmu.

(Bijeljina, M, 19-24 god.)

Ako nije učenje o povijesti i vjeri, onda je možda u redu.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

Istodobno, sudionici iz svih gradova u kojima djeluju Katolički školski centri, ističu da u njihovu slučaju to što se radi o obrazovnim ustanovama koje imaju vjerski predznak, ne predstavlja prepreku „drugima“ da ih pohađaju/upisuju djecu u njih. Naglasili su da je razlog jednostavan: značajno viša kvaliteta u odnosu na preostalu ponudu (obrazovnih ustanova).

I ja kad sam razmišljala da upišem gimnaziju, razmišljala sam da upišem katoličku. Jednostavno, zato što škola ima najbolje uvjete i na Tuzlanskom kantonu jedna je od najboljih škola. Uopće nisam gledala što je katolička.

(Živinice, Ž, 15-18 god.)

Dosta Banjolučana ide u tu srednju školu bez obzira što ima taj predznak „katolička“ i imaju pravo izbora jer sekularna smo država. Oni vjeruju da tu postoji neki veći standard, da djeca više vremena provode u školi i da tako kvalitetnije provode slobodno vrijeme.

(Banja Luka, Ž, 25-30 god.)

ZAKLJUČNE MISLI

Centri za mlade pri vjerskim zajednicama suočavaju se s problemom percipirane barijere vjerske „isključivosti“, tj. ograničenja korištenja usluga samo za pripadnike te, jedne, vjerske skupine i posljedične predrasude da se bavi isključivo vjerom, a ne različitim (svjetovnim, aktualnim, potrebnim) temama i aktivnostima.

S druge strane, tu su Katolički školski centri diljem BiH koji također imaju vjerski, katolički predznak, a imaju korisnike svih vjera i nacija. Sami sudionici ovog istraživanja ističu da je kvaliteta koju takve škole nude, i uz vjerski predznak, poticaj za upis u tu školu. Vođeni tom premisom, i u radu centara za mlade treba doseći kvalitetu u radu koja će biti poticaj za mlade. Da bi centar za mlade bio kvalitetan, pored gore navedene činjenice da mora pratiti trend života mlađih ljudi, imati kvalitetan kadar, kvalitetne i mladima zanimljive programe, mora biti otvoren za umrežavanje i suradnju s drugim organizacijama koje rade s mladima u zemlji i inozemstvu.

Uz sve navedeno, potrebno je aktivirati se na uspostavljanju kritične mase mlađih koja bi potom bila *word of mouth* koji bi dalje radio, sam od sebe, na privlačenju novih korisnika. Put uzorkovanja za najmlađe potencijalne korisnike, uz digitalnu kampanju, je škola i edukacija roditelja, dok će kod starijih biti ugledanje na vršnjake, a potencijalno proširenje i *cross over* na starije dobi korisnika, opet ciljanim aktivnostima čiju bi ponudu prenijeli mlađi korisnici iz obitelji.

Iz razgovora s mladima možemo zaključiti da je za animiranje uvijek novih mlađih u centrima za mlade vjerskih zajednica potrebno krenuti najprije od susreta koji će tematski biti pristupačni mlađima (druženje s mlađima iz drugih gradova, sportski i glazbeni susreti, *youtuber* susreti itd.), a preko kojih će oni upoznati ove centre i imati dobro i lijepo iskustvo. Ovo lijepo i dobro iskustvo će biti temelj za njihovu prijavu za programe koje će isti centri nuditi mlađima u školama, preko vjerskih zajednica ili preko digitalnih kampanja, bez obzira na vjerski predznak.

Mladi, nadalje, spominju da bi njima bilo zanimljivo u centru za mlade s vjerskim predznakom čuti iskustva drugih mlađih s obzirom na njihovu vjeru, običaje i tradiciju.



V. ZAKLJUČAK

Istraživanje je potvrdilo rezultate prethodnih istraživanja na temu položaja mlađih u BiH i dalo dodatni uvid u pozadinu problema s kojima se suočavaju i načine nadvladavanja koje pri tome (ne) koriste. Također je potvrdilo da postoji puno prostora za djelovanje na ovom polju i da su, pri tome, ključne prepreke nezainteresiranost i nemotiviranost mlađih, ali i nedovoljna informiranost o aktivnostima koje im stoje na raspolaganju.

Kako?

S obzirom na to, udruženja mlađih i centri za mlade, pa tako i centri za mlađe pri vjerskim zajednicama, trebali bi raditi na promociji i oglašavanju svojih „usluga“ „izlaskom ka mlađima“ i povećanjem vidljivosti. Brojnija kritična masa korisnika mogla bi se doseći kroz značajnije virtualno prisustvo (koje nije *must have* samo za najmlađe, već podrška svih suvremenih uspješnih modela rada), snažnim i organiziranim digitalnim prisustvom i djelovanjem: kroz *Instagram* profil(e), kampanju (uz pojedinačne *evente*, sekcije, radionice, itd.), suradnju s (*youtube*, sportskim, *celebrity*) *influencerima*, uz ostale strategije i alate digitalnog marketinga (sponzorirani oglasi na vezanim i relevantnim mrežnim stranicama, pretraga po ključnim riječima koja vodi do institucija koje rade s mlađima, itd.). Virtualni korisnici bi potom, udruženi s onim koji su na drugi način uzorkovani (umrežavanjem sa školama, organizacijama iz vlastite i ostalih vjerskih zajednica, kao i onima nevezanim za vjeru, klasičnim načinima oglašavanja) bili *word of mouth* koji bi dalje radili, sami od sebe, na privlačenju novih korisnika.

Potencijalni način približavanja centara za mlađe mlađima iz drugih gradova može biti i posjet centru. Svojevrsni *teaser* o centru - besplatnim „promo“ vikendom mogao bi se kombinirati turistički obilazak, udružen sa (sportskom/ekspozicivnom) radionicom. U gradovima s dobro poznatim i aktivnim organizacijama potrebno je razmotriti udruživanje kako bi se došlo do (novih) korisnika. U onima gdje je percipirano slaba ponuda, razmotriti već spomenute načine promocije i kontakata.

Opće načelo djelovanja trebalo bi ostati isto - razvoj povjerenja, opći

osjećaj sigurnosti, pripadanja i socijalne uključenosti (neizolacije) ključan je pri svemu. I on se mora kontinuirano provlačiti kroz sve aktivnosti (čak i „banalne“ kao što je „dolazak na termin [za nogomet]“), da bi sve drugo bilo djelotvorno.

S obzirom na centre za mlade pri vjerskim zajednicama, predrasuda nadnosti te isključive vjerske orijentiranosti ovakvih centara uklonit će se:

- jasnim naglašavanjem da su svi zainteresirani za određenu aktivnost dobrodošli
- vrstom i kvalitetom sadržaja
- cijenom
- odabirom predavača i osoblja
- digitalnom i klasičnom kampanjom *catchy naziva/teme*.

Tko?

Glavninu organizacijskog dijela trebali bi nositi profesionalci/zaposlenici centra, dok bi treneri/predavači, tamo gdje je to moguće, trebale bili mlađe osobe radi lakšeg poistovjećivanja i veće uvjerljivosti. Oni bi također bili i svojevrsni *role model*, ali i inicijalni *word of mouth*.

Što?

Nove korisnike moguće je privući aktivnostima koje su trenutno percipirane zanimljivima i potrebnima, onima za koje mladi inače plaćaju, da bi se one kasnije proširile i „dubljim“ temama. S obzirom na iskazani interes, moguće je najprije organizirati:

- strani jezik
- fitness/sport
- dodatno obrazovanje i stručno usavršavanje
- unaprjeđenje računalnih vještina, programiranje i sl.
- edukacije/aktivnosti iz različitih sfera zanimanja i potreba:
 - problemi ovisnosti/nasilja/ranog stupanja u seksualne odnose: (npr. u partnerstvu sa školama), aktivnosti radioničkog i participatornog tipa
 - (s obzirom na prisutnu stigmatizaciju vezanu za pružanje podrške

od profesionalaca iz mentalnog zdravlja) teme iz sfera učenja i za pubertet tipičnih psiho-emotivnih poteškoća (npr. poremećaji fokusa, motivacije, tehnike učenja, početci i blaža anksioznost, nedostatak tehnika komuniciranja s vršnjacima, ali i odraslima, i sl.)

- (obrada ovakvih tema npr. kroz) organiziranje skupnih/individualnih predstava, pa potom i natjecanja s nagradom za pobjednike u kojima bi sudionici postali prava mala produkcija – od scenarija, preko uloga, režije i scenografije

- *online* anonimno savjetovalište (mrežna stranica/*Instagram* profil) – odgovori u formi kratkih savjeta na anonimno postavljena pitanja, a ujedno bi ovo moglo poslužiti i kao orijentir za teme koje bi se dalje mogle detaljnije obraditi

- približiti mladima formalne i neformalne zaštitne i obrambene mehanizme koji im stoje na raspolaganju

- instrukcije za pojedine školske predmete

- pripreme za polaganje eksterne mature

- profesionalna orijentacija na prijelazu iz osnovne u srednju školu, kao i iz srednje škole na fakultet

- pružanje usluga vezanih za neformalno obrazovanje, usmjerenih na usvajanje praktičnih znanja, razvoj životnih vještina i usvajanje radnih navika.

Dodatnu vrijednost svemu predloženom dao bi pristup koji omogućava susrete mladih, uz dozu „natjecateljskog“ duha i nagrade za najbolje/najaktivnije skupine/timove. Koji bi se mogao primjenjivati, kako na pojedinim aktivnostima, tako i za organiziranje posebnih događaja (npr. igara bez granica). Pri čemu bi se moglo razmisiliti i o uključivanju roditelja u pojedine od njih (o timovima koje bi činili roditelji i djeca, čak i kad djeca više nisu „mala“).

S obzirom da je dio mladih jasno komunicirao da im je potrebna podrška pri „zaradi novca za džeparac“, organizacija radionica za izradu „nečega“ bi mogla biti korisna. Jer mladima (srednja škola i stariji) je, i pored ideja koje imaju, problem besparica i kako kupiti repromaterijal. Radionice za izradu kvalitetnih, uporabljivih i za prodaju pogodnih proizvoda (npr. od recikliranih materijala) moguće bi im pomoći. Pri čemu se oglašavanje može proširiti i na oglase koje treba postaviti tamo gdje se prodaju materijali za „uradi sam“ i knjižare. Čak

i predložene radionice kuhanja mogli bi imati ovaj dodatni aspekt – naučiti mlade kako praviti npr. kolače koje zatim mogu prodavati. Što se dalje može povezati s gostovanjem nekog stručnjaka za digitalni marketing koji bi naučio mlade kako plasirati sebe i svoje proizvode na internetu.

Kad je u pitanju programiranje, očita je potreba dijela mladih koji su „napredniji korisnici“ da dobiju specifična, usko profilirana znanja vezana za točno određene programe. Jer, prema njima, trenutno su na tržištu dostupni osnovni tečajevi (npr. Academy387 ima samo početne tečajeve Arduina, a School&School početni tečaj robotike), dok „sljedećih koraka“ (naprednih tečajeva) uopće nema. Tako da mladi, za novac koji njima izgleda velik, dobivaju znanja koja (još uvijek) ne mogu praktično iskoristiti. I moglo bi se razmotriti organiziranje ovih aktivnosti, pri čemu one čak ne bi morale biti niti besplatne. Ali bi se, prije započinjanja, moralo istražiti što drugi nude i koje su nezadovoljene potrebe.

Potreba mladih da dobiju instrukcije i praktična znanja može biti proširena tako da oni koji pohađaju srednje stručne škole imaju mogućnost upoznati se s novim tehnologijama. Npr. moguće je povezati se sa sponzorima određene struke (tvrtkama koje proizvode ili koriste specijalne alatke ili materijale koje učenici, zbog slabe opremljenosti škola, nisu mogli koristiti u školovanju, ali u praksi će ih susresti). Sponzori bi trebali pripremiti predavanja/obuku za korištenje tih alata ili materijala (ili npr. posebnih frizerskih tehniki). A NCM bi na Zavodu za zapošljavanje (mladima koji su тамо prijavljeni, a odgovarajuće su struke) i u srednjim školama (mladima iz trećih i četvrtih razreda) trebao oglasiti da su one dostupne.

Pri tome bi mladima koji dolaze na naprijed navedene aktivnosti trebalo prezentirati i ostale aktivnosti centra i potaknuti ih da se i u njih uključe. I povedu i svoje prijatelje.

Uz sve navedeno potrebno je raditi na (dodatnoj) vidljivosti centara za mlade i za druge dijelove pučanstva (ne samo za mlade). Moguće je planirati gostovanja na televizijskim postajama koje imaju odgovarajuće programe, radijskim programima i promotivnim člancima na portalima koje čitaju roditelji, i tako osigurati i njihovu podršku, ili barem neprotivljenje dolasku mladih u centre.

VI. PRILOZI

PRILOG 1. INSTRUKCIJE ZA UZORKOVANJE SUDIONIKA

INSTRUKCIJE ZA IZBOR SUDIONIKA U ISTRAŽIVANJU PUTEM SKUPNIH USMJERENIH RASPRAVA /FOKUS SKUPINA Custom Concept za NCM

Custom Concept, profesionalna agencija za ispitivanje javnog mnijenja, trenutno provodi istraživanje kojim želi vidjeti reakciju stanovnika Bosne i Hercegovine na temu - život mladih u Bosni i Hercegovini, njihovi problemi i način na koji iste prevladavaju. Istraživanje se provodi putem fokus skupina ili skupnih usmjerenih rasprava s različitim ciljnim skupinama. Fokus skupina je organizirana usmjerenim raspravama unutar odabrane skupine pojedinaca (8-10 sudionika), kojoj je cilj prikupiti informacije o njihovim stavovima i iskustvima vezanim za temu istraživanja. A ciljne skupine u ovom istraživanju su:

1. Mladi starosti od 15 do 18 godina
2. Mladi starosti od 19 do 24 godine
3. Mladi starosti od 25 do 30 godina.

Ostali kriteriji: Osim gore navedenih kriterija, sudionici mogu biti samo osobe koje:

- nisu sudjelovale u fokus skupinama u posljednjih 12 mjeseci
- nisu u bliskim rodbinskim i prijateljskim odnosima s drugim sudionicima na fokus skupini.

Pronalaženje sudionika za skupne usmjerene rasprave - uzorkovanje

Pronalaženje sudionika za fokus skupine – uzorkovanje, treba se obavljati kontaktiranjem potencijalnih sudionika uz korištenje **Upitnika za uzorkovanje** sudionika, čime se osigurava da se za fokus

skupine biraju sudionici točno određenih karakteristika. Dakle, anketar nakon što pronađe potencijalnog sudionika, prolazi s njim kroz Upitnik za uzorkovanje **bilježeći njegove odgovore u poseban Kontakt-list (u prilogu)**. Zatim se na osnovu odgovora ispitanika (potencijalnog sudionika) provjeri uklapa li se ta osoba u zadane kriterije. Ako da, osobi se predaje **Pozivno pismo za sudjelovanje u fokus skupinama** u kojem je objašnjena svrha fokus skupina i način na koji će se one provesti, kao i kada i gdje bi se iste trebale održati. Ukoliko osoba pristane na sudjelovanje u fokus skupini, anketar obvezno **uzima podatke o toj osobi** (ime, broj telefona i adresu) kako bi tu osobu mogli obavijestiti je li izabrana za sudjelovanje i, ukoliko jest, odnijeti joj primjerke časopisa i Predskupni upitnik, te s njom dogovoriti dolazak na fokus skupinu, podsjetiti je na mjesto i vrijeme održavanja.

Pri pronalasku potencijalnih sudionika anketari se mogu koristiti i principom **Snježne grude** na način da osobe koje nisu ispunile kriterije za sudjelovanje u fokus skupinama, pitaju znaju li nekoga tko bi mogao odgovarati zahtjevima/kriterijima. U tom slučaju će kontaktirati preporučenu osobu i s njom obaviti anketiranje putem Upitnika za uzorkovanje. Anketari samo u krajnjim slučajevima trebaju koristiti ovaj princip za pronađenje potencijalnih sudionika s osobama koje su ispunile kriterije za sudjelovanje u fokus skupinama i koje su pristale na sudjelovanje jer se tako povećava mogućnost da se sudionici fokus skupina blisko međusobno poznaju.

**Upitnik za uzorkovanje za fokus skupinu s mladima
starosti od 15 do 18 godina – SKUPINA 1. - SARAJEVO**

01. Koliko imate navršenih godina starosti?

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Od 15 do 18 (*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
2. Od 19 do 24 (*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!!*)
3. Od 25 do 30 (*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)

02. Vjeroispovijest:

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Katolička vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
2. Islamska vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
3. Pravoslavna vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
4. Drugo _____
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)

03. Spol? (Ne pitati!)

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Muško (*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
2. Žensko (*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)

**04. Jeste li u posljednjih 12 mjeseci sudjelovali u istraživanjima
putem skupnih usmjerenih rasprava/fokus skupina?**

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD
ODGOVORA ISPITANIKA! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Da (*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
2. Ne (*Nastaviti!*)

To bi bilo sve, hvala Vam!

**ZAVISNO OD TOGA UKLAPA LI SE KONTAKTIRANA OSOBA
U ZADANE KRITERIJE, PREDATI ILI NE POZIVNO PISMO ZA
SUDJELOVANJE U FOKUS SKUPINAMA!**

**Upitnik za uzorkovanje za fokus skupinu s mladima
starosti od 15 do 18 godina – SKUPINA 2. - ŽIVINICE**

01. Koliko imate navršenih godina starosti?

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Od 15 do 18 (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Od 19 do 24 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!!)
3. Od 25 do 30 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)

02. Vjeroispovijest:

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Katolička vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
2. Islamska vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
3. Pravoslavna vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
4. Ateist (ne vjeruje u Boga)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
5. Agnostik (nije siguran)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
6. Drugo _____
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)

03. Spol? (Ne pitati!)

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Muško (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Žensko (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

**04. Jeste li u posljednjih 12 mjeseci sudjelovali u istraživanjima
putem skupnih usmjerenih rasprava/fokus skupina?**

**PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD
ODGOVORA ISPITANIKA! UPISATI U KONTAKT-LIST!**

1. Da (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Ne (Nastaviti!)

To bi bilo sve, hvala Vam!

**ZAVISNO OD TOGA UKLAPA LI SE KONTAKTIRANA OSOBA
U ZADANE KRITERIJE, PREDATI ILI NE POZIVNO PISMO ZA
SUDJELOVANJE U FOKUS SKUPINAMA!**

**Upitnik za uzorkovanje za fokus skupinu s mladima
starosti od 15 do 18 godina – SKUPINA 3. – NOVI TRAVNIK**

01. Koliko imate navršenih godina starosti?

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Od 15 do 18 (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Od 19 do 24 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
3. Od 25 do 30 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)

02. Vjeroispovijest:

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Katolička vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
2. Islamska vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
3. Pravoslavna vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
4. Ateist (ne vjeruje u Boga)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
5. Agnostik (nije siguran)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
6. Drugo _____
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)

03. Spol? (Ne pitati!)

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Muško (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Žensko (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

**04. Jeste li u posljednjih 12 mjeseci sudjelovali u istraživanjima
putem skupnih usmjerjenih rasprava/fokus skupina?**

**PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD
ODGOVORA ISPITANIKA! UPISATI U KONTAKT-LIST!**

1. Da (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Ne (Nastaviti!)

To bi bilo sve, hvala Vam!

**ZAVISNO OD TOGA UKLAPA LI SE KONTAKTIRANA OSOBA
U ZADANE KRITERIJE, PREDATI ILI NE POZIVNO PISMO ZA
SUDJELOVANJE U FOKUS SKUPINAMA!**

**Upitnik za uzorkovanje za fokus skupinu s mladima
starosti od 15 do 18 godina – SKUPINA 4. – TREBINJE**

01. Koliko imate navršenih godina starosti?

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Od 15 do 18 (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Od 19 do 24 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
3. Od 25 do 30 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)

02. Vjeroispovijest:

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT LIST!

1. Katolička vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
2. Islamska vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
3. Pravoslavna vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
4. Ateist (ne vjeruje u Boga)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
5. Agnostik (nije siguran)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
6. Drugo _____
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)

03. Spol? (Ne pitati!)

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Muško (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Žensko (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

**04. Jeste li u posljednjih 12 mjeseci sudjelovali u istraživanjima
putem skupnih usmjerениh rasprava/fokus skupina?**

**PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD
ODGOVORA ISPITANIKA! UPISATI U KONTAKT-LIST!**

1. Da (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Ne (Nastaviti!)

To bi bilo sve, hvala Vam!

**ZAVISNO OD TOGA UKLAPA LI SE KONTAKTIRANA OSOBA
U ZADANE KRITERIJE, PREDATI ILI NE POZIVNO PISMO ZA
SUDJELOVANJE U FOKUS SKUPINAMA!**

**Upitnik za uzorkovanje za fokus skupinu s mladima
starosti od 19 do 24 godine – SKUPINA 5. – CAZIN**

01. Koliko imate navršenih godina starosti?

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Od 15 do 18 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Od 19 do 24 (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
3. Od 25 do 30 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)

02. Vjeroispovijest:

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Katolička vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
2. Islamska vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
3. Pravoslavna vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
4. Ateist (ne vjeruje u Boga)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
5. Agnostik (nije siguran)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
6. Drugo _____
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)

03. Spol? (Ne pitati!)

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Muško (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Žensko (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

**04. Jeste li u posljednjih 12 mjeseci sudjelovali u istraživanjima
putem skupnih usmjerenih rasprava/fokus skupina?**

**PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD
ODGOVORA ISPITANIKA! UPISATI U KONTAKT-LIST!**

1. Da (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Ne (Nastaviti!)

To bi bilo sve, hvala Vam!

**ZAVISNO OD TOGA UKLAPA LI SE KONTAKTIRANA OSOBA
U ZADANE KRITERIJE, PREDATI ILI NE POZIVNO PISMO ZA
SUDJELOVANJE U FOKUS SKUPINAMA!**

**Upitnik za uzorkovanje za fokus skupinu s mladima
starosti od 19 do 24 godine – SKUPINA 6. – ŠIROKI BRIJEG**

01. Koliko imate navršenih godina starosti?

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Od 15 do 18 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Od 19 do 24 (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
3. Od 25 do 30 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)

02. Vjeroispovijest:

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Katolička vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
2. Islamska vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
3. Pravoslavna vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
4. Ateist (ne vjeruje u Boga)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
5. Agnostik (nije siguran)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
6. Drugo _____
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)

03. Spol? (Ne pitati!)

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Muško (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Žensko (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

**04. Jeste li u posljednjih 12 mjeseci sudjelovali u istraživanjima
putem skupnih usmjerjenih rasprava/fokus skupina?**

**PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD
ODGOVORA ISPITANIKA! UPISATI U KONTAKT-LIST!**

1. Da (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Ne (Nastaviti!)

To bi bilo sve, hvala Vam!

**ZAVISNO OD TOGA UKLAPA LI SE KONTAKTIRANA OSOBA
U ZADANE KRITERIJE, PREDATI ILI NE POZIVNO PISMO ZA
SUDJELOVANJE U FOKUS SKUPINAMA!**

**Upitnik za uzorkovanje za fokus skupinu s mladima
starosti od 19 do 24 godine – SKUPINA 7. – MODRIČA/BRČKO**

01. Koliko imate navršenih godina starosti?

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Od 15 do 18 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Od 19 do 24 (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
3. Od 25 do 30 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)

02. Vjeroispovijest:

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Katolička vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
2. Islamska vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
3. Pravoslavna vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
4. Drugo _____
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)

03. Spol? (Ne pitati!)

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Muško (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Žensko (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

**04. Jeste li u posljednjih 12 mjeseci sudjelovali u istraživanjima
putem skupnih usmjerenih rasprava/fokus skupine?**

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD
ODGOVORA ISPITANIKA! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Da (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Ne (Nastaviti!)

To bi bilo sve, hvala Vam!

**ZAVISNO OD TOGA UKLAPA LI SE KONTAKTIRANA OSOBA
U ZADANE KRITERIJE, PREDATI ILI NE POZIVNO PISMO ZA
SUDJELOVANJE U FOKUS SKUPINAMA!**

**Upitnik za uzorkovanje za fokus skupinu s mladima
starosti od 19 do 24 godine - SKUPINA 8. - BIJELJINA**

01. Koliko imate navršenih godina starosti?

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Od 15 do 18 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Od 19 do 24 (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
3. Od 25 do 30 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)

02. Vjeroispovijest:

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Katolička vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
2. Islamska vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
3. Pravoslavna vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
4. Ateist (ne vjeruje u Boga)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
5. Agnostik (nije siguran)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
6. Drugo _____
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)

03. Spol? (Ne pitati!)

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Muško (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Žensko (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

**04. Jeste li u posljednjih 12 mjeseci sudjelovali u istraživanjima
putem skupnih usmjerениh rasprava/fokus skupina?**

**PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD
ODGOVORA ISPITANIKA! UPISATI U KONTAKT-LIST!**

1. Da (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Ne (Nastaviti!)

To bi bilo sve, hvala Vam!

**ZAVISNO OD TOGA UKLAPA LI SE KONTAKTIRANA OSOBA
U ZADANE KRITERIJE, PREDATI ILI NE POZIVNO PISMO ZA
SUDJELOVANJE U FOKUS SKUPINAMA!**

**Upitnik za uzorkovanje za fokus skupinu s mladima
starosti od 25 do 30 godina – SKUPINA 9. – ZENICA**

01. Koliko imate navršenih godina starosti?

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Od 15 do 18 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Od 19 do 24 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
3. Od 25 do 30 (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

02. Vjeroispovijest:

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Katolička vjeroispovijest
(Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Islamska vjeroispovijest
(Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
3. Pravoslavna vjeroispovijest
(Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
4. Ateist (ne vjeruje u Boga)
(Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
5. Agnostik (nije siguran)
(Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
6. Drugo _____
(Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)

03. Spol? (Ne pitati!)

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Muško (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Žensko (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

**04. Jeste li u posljednjih 12 mjeseci sudjelovali u istraživanjima
putem skupnih usmjerениh rasprava/fokus skupina?**

**PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD
ODGOVORA ISPITANIKA! UPISATI U KONTAKT-LIST!**

1. Da (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Ne (Nastaviti!)

To bi bilo sve, hvala Vam!

**ZAVISNO OD TOGA UKLAPA LI SE KONTAKTIRANA OSOBA
U ZADANE KRITERIJE, PREDATI ILI NE POZIVNO PISMO ZA
SUDJELOVANJE U FOKUS SKUPINAMA!**

**Upitnik za uzorkovanje za fokus skupinu s mladima
starosti od 25 do 30 godina – SKUPINA 10. – MOSTAR**

01. Koliko imate navršenih godina starosti?

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Od 15 do 18 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Od 19 do 24 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
3. Od 25 do 30 (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

02. Vjeroispovijest:

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Katolička vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
2. Islamska vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
3. Pravoslavna vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
4. Drugo _____
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)

03. Spol? (Ne pitati!)

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Muško (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Žensko (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

**04. Jeste li u posljednjih 12 mjeseci sudjelovali u istraživanjima
putem skupnih usmjerenih rasprava/fokus skupina?**

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD
ODGOVORA ISPITANIKA! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Da (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Ne (Nastaviti!)

To bi bilo sve, hvala Vam!

**ZAVISNO OD TOGA UKLAPA LI SE KONTAKTIRANA OSOBA
U ZADANE KRITERIJE, PREDATI ILI NE POZIVNO PISMO ZA
SUDJELOVANJE U FOKUS SKUPINAMA!**

**Upitnik za uzorkovanje za fokus skupinu s mladima
starosti od 25 do 30 godina – SKUPINA 11. – ORAŠJE**

01. Koliko imate navršenih godina starosti?

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Od 15 do 18 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Od 19 do 24 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
3. Od 25 do 30 (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

02. Vjeroispovijest:

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Katolička vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
2. Islamska vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
3. Pravoslavna vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
4. Ateist (ne vjeruje u Boga)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
5. Agnostik (nije siguran)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
6. Drugo _____
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)

03. Spol? (Ne pitati!)

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Muško (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Žensko (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

**04. Jeste li u posljednjih 12 mjeseci sudjelovali u istraživanjima
putem skupnih usmjerjenih rasprava/fokus skupina?**

**PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD
ODGOVORA ISPITANIKA! UPISATI U KONTAKT-LIST!**

1. Da (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Ne (Nastaviti!)

To bi bilo sve, hvala Vam!

**ZAVISNO OD TOGA UKLAPA LI SE KONTAKTIRANA OSOBA
U ZADANE KRITERIJE, PREDATI ILI NE POZIVNO PISMO ZA
SUDJELOVANJE U FOKUS SKUPINAMA!**

**Upitnik za uzorkovanje za fokus skupinu s mladima
starosti od 25 do 30 godina – SKUPINA 12. – BANJA LUKA**

01. Koliko imate navršenih godina starosti?

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Od 15 do 18 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Od 19 do 24 (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
3. Od 25 do 30 (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

02. Vjeroispovijest:

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Katolička vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
2. Islamska vjeroispovijest
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)
3. Pravoslavna vjeroispovijest
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
4. Ateist (ne vjeruje u Boga)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
5. Agnostik (nije siguran)
(*Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!*)
6. Drugo _____
(*Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!*)

03. Spol? (Ne pitati!)

PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD TOGA
UKLAPA LI SE ISPITANIK U KVOTU! UPISATI U KONTAKT-LIST!

1. Muško (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)
2. Žensko (Nastaviti s anketiranjem! Provjeriti kvotu!)

**04. Jeste li u posljednjih 12 mjeseci sudjelovali u istraživanjima
putem skupnih usmjerjenih rasprava/fokus skupina?**

**PREKINUTI ILI NASTAVITI ANKETIRANJE ZAVISNO OD
ODGOVORA ISPITANIKA! UPISATI U KONTAKT-LIST!**

1. Da (Prekinuti anketiranje i zahvaliti ispitaniku!)
2. Ne (Nastaviti!)

To bi bilo sve, hvala Vam!

**ZAVISNO OD TOGA UKLAPA LI SE KONTAKTIRANA OSOBA
U ZADANE KRITERIJE, PREDATI ILI NE POZIVNO PISMO ZA
SUDJELOVANJE U FOKUS SKUPINAMA!**

PRILOG 2. VODIČ ZA USMJERENU RASPRAVU

VODIČ ZA USMJERENU RASPRAVU Custom Concept za NCM

1. UVOD (5 minuta)

Zdravo,

želim vam još jednom zahvaliti što ste se odzvali našem pozivu i što ste došli popričati sa mnom. Ja se zovem Snježana Hasanagić i radim u istraživačkoj agenciji koja se zove Custom Concept. Trenutno za jedan centar za mlade iz BiH koji pripada jednoj vjerskoj zajednici provodimo istraživanje o životu mlađih u BiH, o njihovim najvećim problemima, željama i potrebama, i to je razlog zbog kojeg smo se okupili ovdje. Naime, želimo čuti vaša mišljenja jer vjerujemo da će nam pomoći bolje razumjeti što mlađi misle, kako se osjećaju i kakva podrška im je potrebna.

Prije no što počnemo razgovarati o tome, upoznat ću vas s osnovnim pravilima. Mi ćemo ovdje razgovarati u opuštenoj atmosferi, na uobičajen način (onako kako inače međusobno razgovaramo, kod kuće, u društvu...) Ja ću voditi taj razgovor, što znači da ću postavljati pitanja, ali neću prozivati. Nego ćete se vi sami uključivati onda kada budete željeli nešto reći. Pri čemu ćete svi imati priliku odgovoriti jer svatko ima pravo iznijeti svoje mišljenje o onome o čemu razgovaramo. I nama je svako vaše mišljenje jako važno.

Moram istaknuti da neću postavljati pitanja na koja postoje točni i netočni odgovori. Nego ću pitati za vaša mišljenja, očekivanja i iskustva koja ne mogu biti točna ili netočna, i pri čemu svaki vaš iskren odgovor, zapravo, predstavlja točan odgovor na postavljeno pitanje.

Pri tome, u svakom trenutku vi možete pitati sve što želite, možete ustati, prošetati se, izići, vratiti se, ne vratiti se... uraditi sve što vam odgovara, sve dotle dok to ne smeta drugima i ne ometa razgovor. Iz istog razloga vas moram zamoliti da ne govori više vas u isto vrijeme. Jer onda nismo u stanju razumjeti što bilo tko govori. A to pravi i

poteškoće pri snimanju našeg razgovora. Naime, vi ste već upoznati s time da ćemo naš današnji razgovor snimati diktafonima. To je zato što ja na ovakav način razgovaram s više skupina djece/mladih, a nisam u stanju zapamtiti ili stići zapisati što svatko od nas kaže. Zbog toga razgovor snimamo i datilografkinje kasnije pretipkaju naš razgovor. Onda mi možemo to pročitati, podsjetiti se tijeka usmjerene rasprave, pridodati vaša mišljenja mišljenjima drugih mladih koji će sudjelovati u istraživanju i lakše i točnije napisati izvješće.

Nigdje (ni u tom izvješću, niti u transkripcijama) neće se spominjati vaše ime, prezime, bilo što što će pokazati vaš identitet. A ono što ste rekli bit će korišteno samo za potrebe ovog istraživanja. Ali vas na samom početku molim da kažete i nadimak/ime kojim vas tijekom razgovora možemo oslovljavati, te nekoliko pitanja u kojem mjestu živite i u koju školu/na fakultet idete/gdje radite?

Evo, dok se vi poslužite sokom i grickalicama, ja ću uključiti ovaj diktafon. Je li to u redu?

Hajde onda da počnemo ...

2. ZAGRIJAVANJE (15 minuta)

Na samom početku voljela bih čuti što vi mislite kakav je život mladih u BiH?

A kakav je život mladih ovdje, kod vas? Je li po nečemu specifičan i drugačiji? Koji su najveći problemi? (nezaposlenost, pogoršani uvjeti života, socijalna izolacija, zloporaba psihoaktivnih tvari, alkohola i duhanskih proizvoda, loše mentalno zdravlje, loše fizičko zdravlje [prevelika uporaba interneta, neavljenje sportom ...], vršnjačko nasilje, neinformiranost o seksualno reproduktivnom zdravlju ...).

3. OSOBNI PROBLEMI (15 minuta)

Dakle, iz ovoga što čujem moglo bi se zaključiti da mladi kod nas imaju dosta problema.

A što je s vama? Koji su najveći problemi s kojima se vi osobno suočavate?

4. NAČINI SUOČAVANJA (20 minuta)

U redu. To su dakle problemi koje vi imate. Ono što mene sad zanima jest na koji način ih rješavate?

Kome se obratite ukoliko vam je pomoć potrebna? / Tko vam je podrška, oslonac?

- Prijateljima
- Roditeljima/obitelji
- Profesionalcima (pedagozima, psiholozima, socijalnim radnicima, pa i profesorima)
- Vjerskim zajednicama/predstavnicima
- Nevladinim organizacijama
-

Zašto baš njima? Na koji način vam oni pomognu?

MODERATOR: Ukoliko se spontano pojavio odgovor **vjerskim zajednicama**, posebno detaljno ga ispitati:

- KOME U OKVIRU VJERSKE ZAJEDNICE SE OBRATITE?
- KADA?/U KOJIM SITUACIJAMA?
- NA KOJI NAČIN VAM POMOGNU?
- NAVEDITE PRIMJERE!

5. SPECIFIČNI DIO (20 minuta)

Dobro, taj dio smo završili. I sve ste mi to lijepo objasnili. A sada me zanima što vi mislite o tome koliko postojanje centara za mlade, koji mogu djelovati i u okviru vjerskih zajednica, pomaže mladim ljudima?

Zašto tako mislite?

- Što su dobre strane ukoliko u nekom naselju postoje centri za mlade?
- Što su loše strane? Koji su, po vašem mišljenju, najveći problemi?
(Ako nije spontano navedeno, pitati: Zašto je nizak odziv mladih?)

Kakva je upoznatost s njihovim uslugama? Kakva je dostupnost tih usluga?) Na koji način ovi problemi mogu biti prevladani?

Imate li neke primjere iz kojih se vidi kako se mladi mogu organizirati/što raditi/kome se obratiti, pa da im to pomogne da se osjećaju bolje?

Ako da,

Na koji način im to pomaže?

- Što bi, recimo, jedan centar za mlade mogao poduzeti da vam pruži podršku? Što on treba uraditi da poboljša vaš život?

6. ZAKLJUČAK (10 minuta)

I sad, kad na kraju pogledate sve ovo o čemu smo razgovarali, što biste rekli:

- Da ste vi u mogućnosti otvoriti centar koji bi htio raditi s mladima, što bi on trebao raditi/imati? Zašto baš to? (*neformalno obrazovanje, pomoć u zapošljavanju, međunarodno povezivanje mladih, mobilnost mladih, podrška u ostvarivanju građanskih prava, omogućavanje volonterskih angažmana, promocija zdravih stilova života [npr. radionice zdrave ishrane], psihološko savjetovalište, skupne podrške, edukativni tečajevi [npr. stranih jezika], kreativne radionice, glazbene aktivnosti –[pristup opremi i prostoru, obukaj], sportske aktivnosti, ples, kazališna sekcija, novinarska sekcija, kampovi i izleti, društvene igrice, projekcije filmova, osiguravanje prostora za različite događaje: promocije, tribine, radionice, izložbe, sport i dr.]*)
- I kako bi taj centar trebao komunicirati s mladima? Zašto tako?

Važi li sve što ste rekli i za centre za mlade koji djeluju u okviru vjerskih zajednica?

Ako trebate dati preporuke za rad centra za mlade koji djeluje u okviru katoličke zajednice u BiH, ima li nešto specifično što biste preporučili?

7. KRAJ (5 minuta)

I evo stigli smo do kraja. Međutim, prije no što završimo, pružit ću priliku da svatko od vas kaže još nešto što želi reći, a što je vezano za današnju temu.

- Je li to sve?

Onda mi ostaje još jedino da vam zahvalim. Hvala vam velika.

Tu su mali darovi koje imamo za vas. I koji su znak zahvalnosti što ste sudjelovali u našem istraživanju.

Hvala vam još jednom. I doviđenja.



„Ovo je još jedna u nizu knjiga koja se pojavljuje na području istraživanja koje se bavi problemima mladih u Bosni i Hercegovini, a koje je nastalo u sklopu Nadbiskupijskog centra za pastoral mladih Ivan Pavao II. u Sarajevu.... U zaključku autori iznose kako njihovo istraživanje nije samo potvrdilo rezultate ranijih istraživanja na temu položaja mladih u BiH nego je dalo i dodatni uvid u pozadinu problema s kojima se suočavaju i načine kako će prevladati te probleme. Istraživanje je potvrdilo kako ima dosta „prostora za djelovanje na ovom polju i da su, pri tome, ključne prepreke nezainteresiranost i nemotiviranost mladih, ali i nedovoljna informiranost o aktivnostima koje im stoje na raspolaganju.“ Što se tiče istraživanja mogu reći da je originalna studija provedena prema svim pravilima teorijskog i metodološkog rada stručno, korektno, znalački i dosljedno, dajući bogatu sliku empirijskih podataka bez ikakva pokušaja uljepšavanja. Ona obogaćuje spoznaje o mladima u Bosni i Hercegovini.“

Prof. Dr.sc. Pavo Jurišić

“Autori na vrlo jasan, jezgrovit i razumljiv način sistematiziraju spoznaje iza svake tematske cjeline, te u sistematiziranim spoznajama, napisanim o obliku zaključaka, znanstvenički vrlo precizno, na činjenicama utemeljeno pružaju suštinu odgovora na postavljene ciljeve istraživanja. Pri tome kroz cjelokupnu knjigu drže se dosljedno istog načela te niti jednom ne unose više informacija ili vlastitog značenja koje bi odudaralo od istraživanjem prikupljenih činjenica. Vrijedno je to obilježje ove knjige, budući da činjeničnim pruženim bogatstvom autori pružaju mogućnost svim čitateljima, osobito stručnjacima, da i sami razmotre činjenice te da i sami formiraju zaključke utemeljene na njima. Kako su ciljna skupina istraživanja mladi, knjiga je pisana i na način da pobudi zanimanje samih mladih. Stoga jasno očekujemo da će uz sve postojeće programe, inicijative, akcije i aktivnosti usmjerene na mlađe i za mlađe, knjiga, uz to što će povećati informiranost mladih, pobuditi i njihov interes za aktivnijim sudjelovanjem i društvenim angažmanom.”

Prof. dr. sc. Josip Burušić

ISBN 978-9958-747-70-0



9 789958 747700